

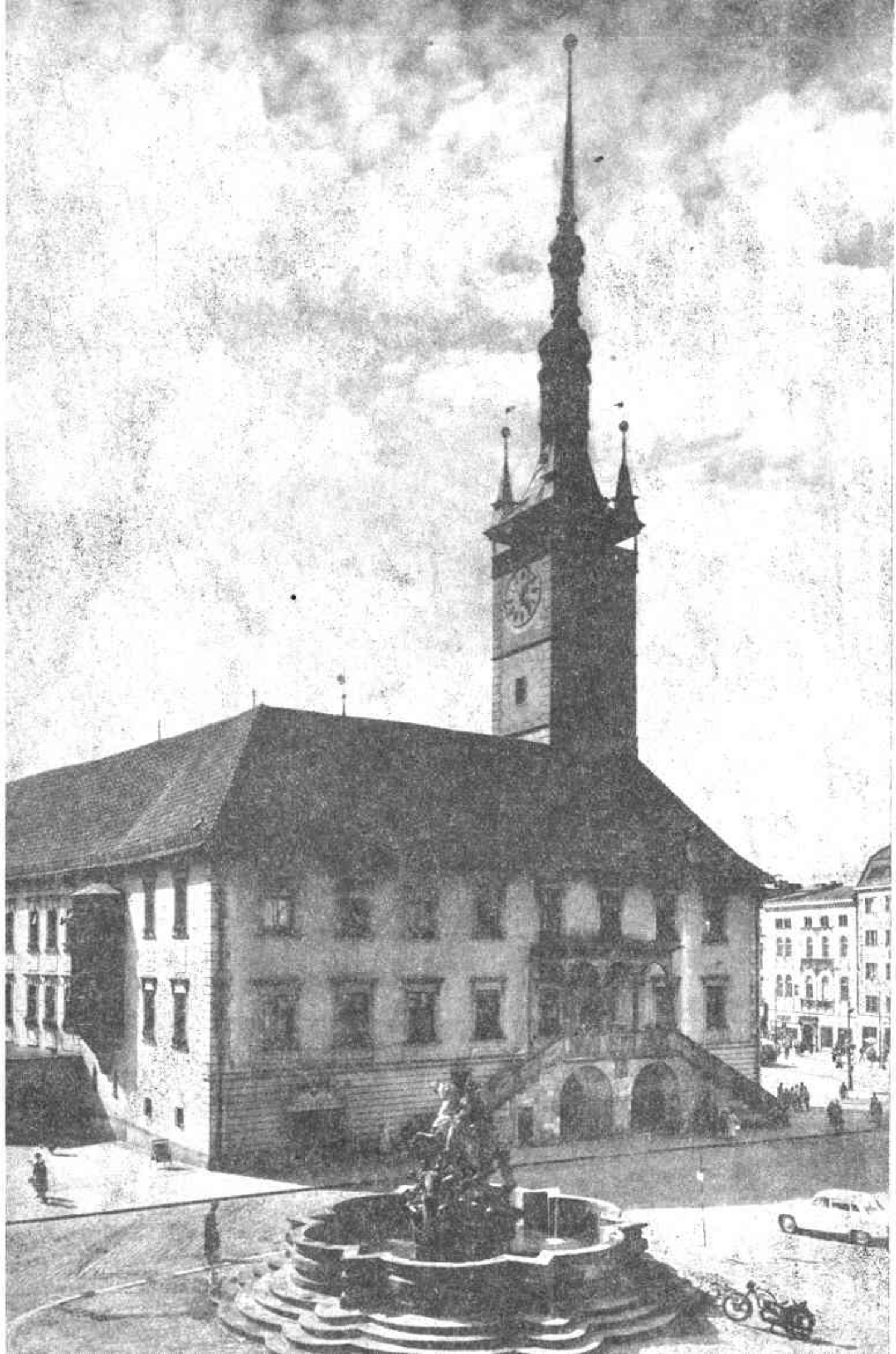
1961

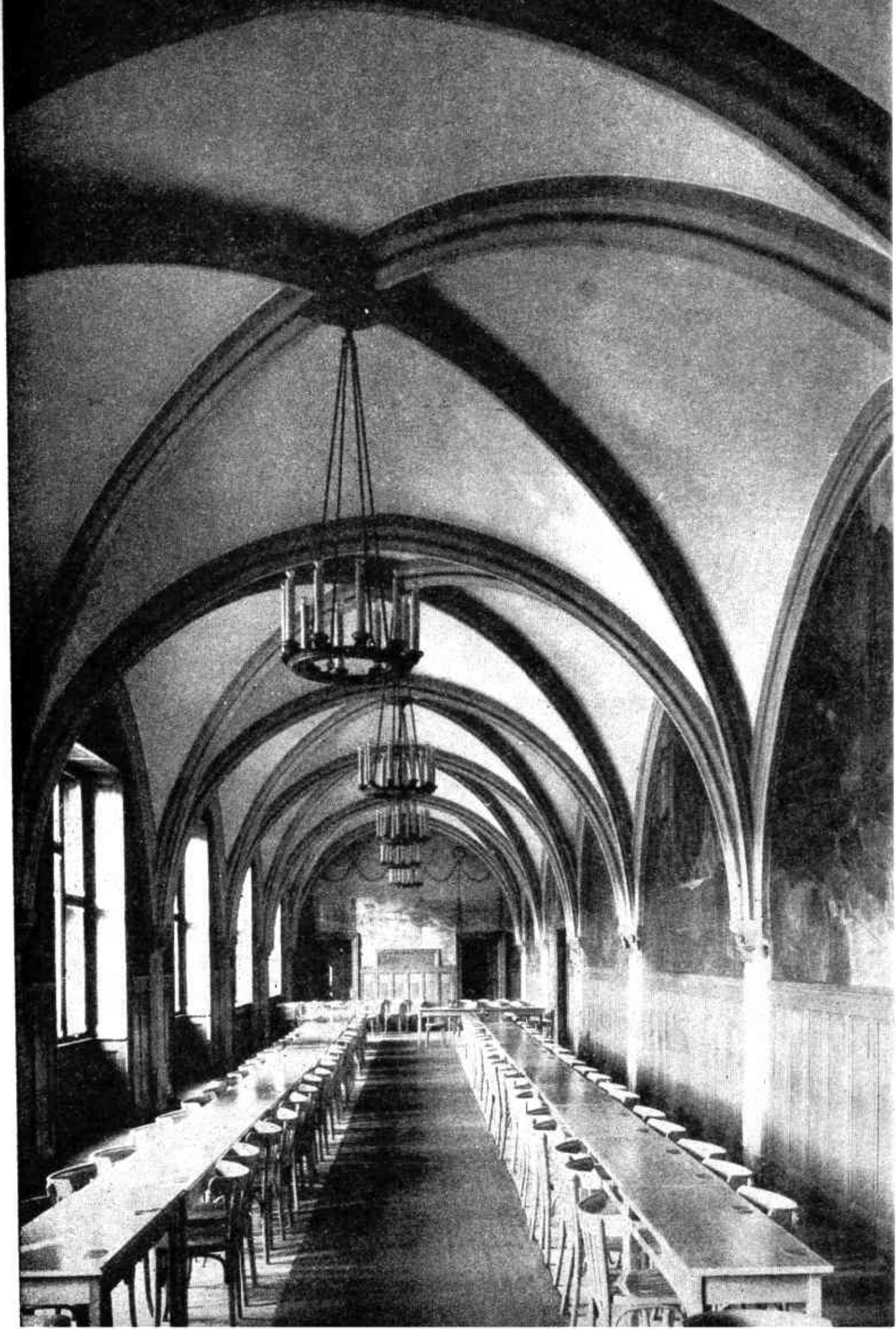

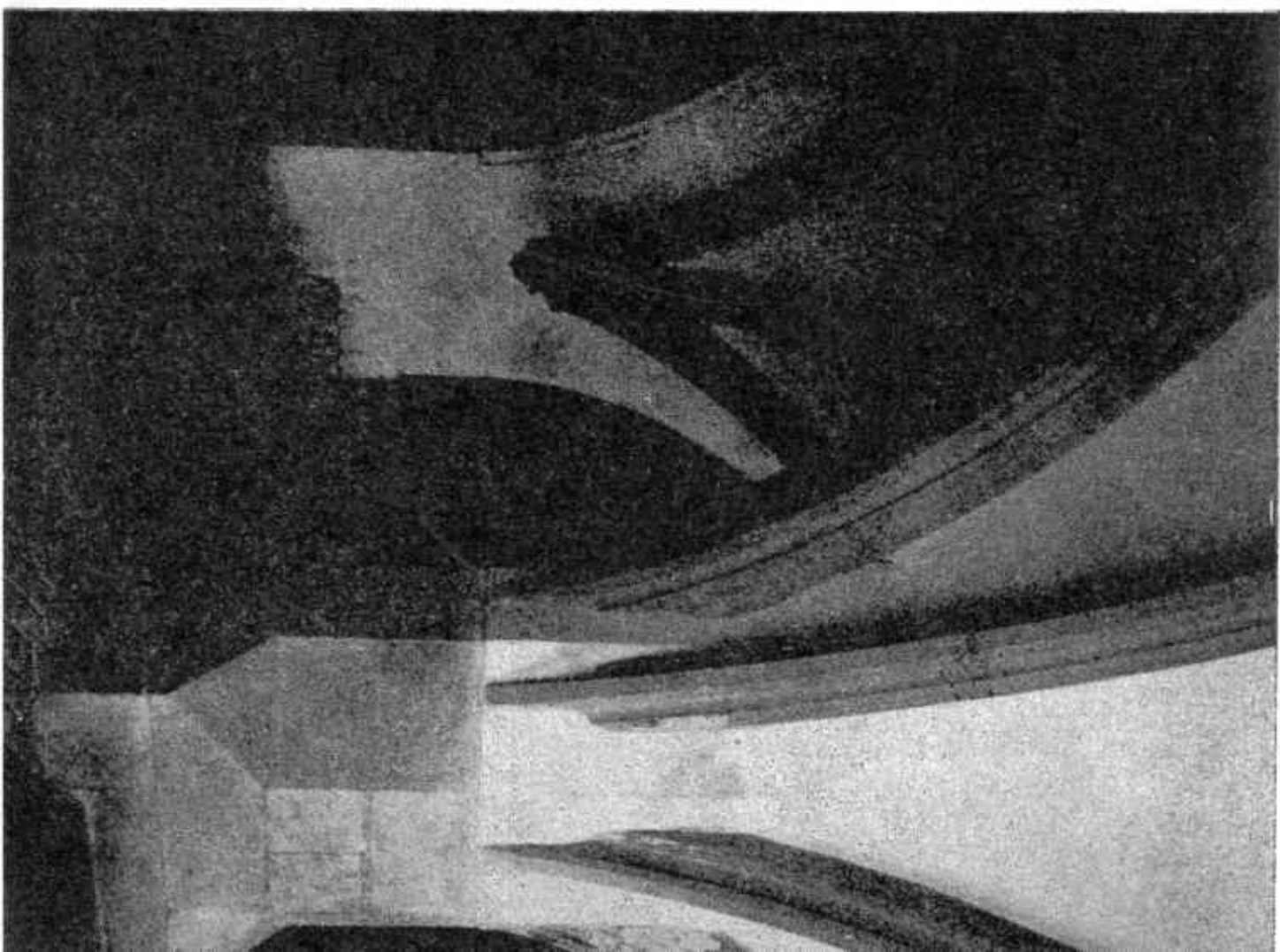
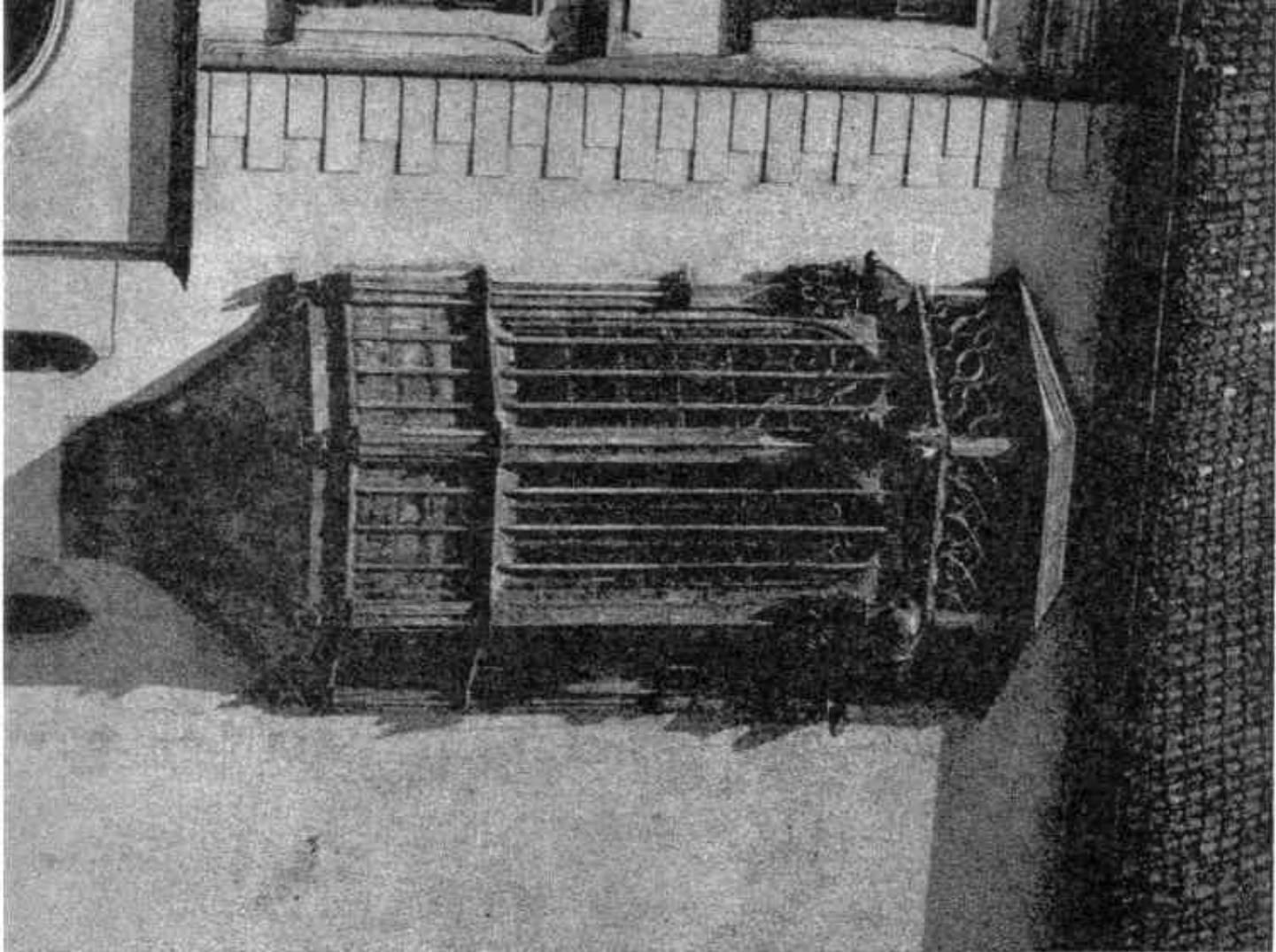
zprávy

VLASTIVĚDNÉHO
ÚSTAVU
V OLOMOUCI

ČÍSLO 97

ÚVODEM

Dne 11. října 1961 uplynulo sedmset let od okamžiku, kdy Přemysl Otakar I. rex Bohemiae, dux Austriae, Styriae, marchioque Moraviae, dominus Carniolae, Egrae et Portus Naonis „svolil a dovolil“, aby město Olomouc „pro čestnost a chvályhodné jednání svých obyvatel prospívalo a ve všem bylo zdokonalováno, aby tam též byla vystavěna tržnice čili obecný dům“. Toto privilegium obsahující dále ustanovení o zřízení výročního trhu a o výhodách pro účastníky trhů olomouckých je výrazem hospodářských a společenských poměrů z období rozkvětu feudální společnosti v našich zemích. Značný rozvoj výrobních sil, k němuž u nás dochází ve XIII. a na počátku XIV. století a který se projevil pokrokem ve výrobě zemědělské i řemeslné, a rozmachem těžby kovů, vedl k nebývalému rozšíření obchodu jak domácího, tak i zahraničního. Rozvoj řemesel a obchodu vyžadoval i vytvoření potřebných středisek směny a výroby. To vedlo v té době jednak k rychlému zmožutnění stávajících středisek obchodu, jimiž byla již dříve vzniklá místa na křižovatkách obchodních cest a příhodných brodů, povětšinou chráněná blízkými hrady, jednak k zakládání měst nových. Olomouc patří do skupiny prvních. V době, kdy Otakar II. dal zavěsit svou pečeť na tržní privilegium města Olomouce, bylo toto město již jedním z nejvýznamnějších v našich zemích. Mimořádně příhodná geografická poloha na křižovatce významných obchodních cest uprostřed Moravy dala základ ke vzniku hradu, který se stal politickým a po zřízení biskupství i duchovním střediskem široké oblasti a později celé země. Pod jeho ochranou vzniklo i několik osad, jejichž rozvoj spolu s novým osídlením kolonizačním vytvořil počátkem XIII. století předpoklad, aby toto středisko, mající ekonomicky i sídelně charakter městského sídliště, se stalo městem i po stránce právní. Tržní funkce města vedla všude k budování zařízení sloužících obchodu jako byly tržiště, krámy, skladiště a tržnice, zvané obecně „chaufhus“. Z třídních poměrů tehdejší společnosti vyplývá, že tento „chaufhus“ či „teatrum“ sloužil nejen potřebám kupců pro jejich činnost obchodní, ale a to ve stále větším měřítku, i pro uplatňování jejich funkcí politických při správě města. A tak dějiny domu radního, který byl po staletí výrazem moci občanstva, mají svůj počátek ve shromaždišti kupectva. Tato situace plně odpovídala úzkému sepětí třídních zájmů a třídní organizace kupců a řemeslníků s organizací městské správy, která postupně přešla plně do jejich rukou.

Z hlediska sledování společenského vývoje v Olomouci není podstatné, jak dalece bylo privilegium Otakarovo zhmotněno výstavbou tržnice na Velkém rynku nebo Horním náměstí na místě dnešní radnice. Podstatné je, že konstituování měšťanstva v třídu vedlo k postupnému místnímu soustředění střediska směny a obecní zprávy nejen pod jednu střechu, ale i do jedné rukou, to je rukou bohatého měšťanstva.

Tento proces vrcholil v roce 1378 privilegiem markrabě Jošta, jímž se občanům olomouckým dává právo vystavěti si radnici a kupecký dům. Stavební vývoj radnice, k němuž toto privilegium dalo právní základ, je od té doby obrazem dějin města.

XV. a XVI. století, která jsou údobím hospodářského rozmachu Olomouce, jsou také údobím největší stavební činnosti v radniční budově. Budova je zvyšována, je obohacována mistrovskými výtvarnými díly jako arkýřem Jeronýmovy kaple, orlojem, renesančním portálem a loggií a konečně v roce 1607 je výstavba korunována elegantní pyšnou věží zvýšenou na 75 m. Věž byla ozdobena čtyřmi menšími vížkami na paměť toho, že město bývalo nadáno právem hrdečným. Zvýšení věže lze pokládati za výtvarný výraz snah měšťanů, aby radnice se stala dominantou města a zastínila tak dóm, symbol moci církevní.

Je osudovou náhodou, že k dokončení výstavby radnice dochází nedlouho před

událostmi, které způsobily nejen hluboký pokles významu města, ale přivedly je dokonce na pokraj ohrožení jeho samotné existence. Byla to jednak odvetná opatření za účast Olomouce na nezdařeném stavovském povstání a zejména pak švédská okupace. Tehdy ztrácel Olomouc nejen své postavení hlavního města Moravy, ale městská správa i řadu svých oprávnění. Těžiště moci se přesunuje z budovy radniční do „modrého domu“, sídla vojenského velitele města, kterýžto dům stával v místech dnešního divadla. Z Olomouce byly odvezeny do Brna desky zemské a místnosti radnice dříve plné lesku, nádhery a čilého života, zely nyní prázdnotou. Stále více prostor sloužilo armádě. Hrdé a zpupné otce městské vystřídali ušlápnutí konšelé, hrbíci záda nejprve před cizími okupanty a pak před císařskými komandanty města.

V XVIII. století stává se Olomouc pevností. Město nežije normálním životem, ale dusí se v krunýři hradeb. Radnice, chátrající symbol dřívější měšťanské slávy, stává se skladištěm děl a hlavní strážnicí. Když pak v roce 1848 došlo v celé habsburské monarchii po porážce revolučního hnutí a nástupu reakce k ochromení politického života a k vytvoření byrokraticko-policejního státního aparátu, stává se radnice více než na půl století sídlem státních úřadů. Tak zvaná městská samospráva je nucena opustit radnici a uchýlit se do Edlmanova paláce. Tím je dokumentována její bezmocnost a bezvýznamnost. Z radnice vládli širokému kraji c. k. úředníci, představitelé centralizujícího úsilí vídeňské vlády a poslušný nástroj rakousko-německé buržoasie. Budova radnice dále chátrá.

Teprve roku 1904, tedy v době, kdy v důsledku vzrůstajícího boje za základní demokratická práva lidu a z obavy před dalším rozmachem dělnického hnutí, je vídeňská vláda nucena provést určitou reformu politického zřízení a kdy v důsledku toho dochází k oživení městské samosprávy, vrací se správa města znovu do budovy radnice. Jak to odpovídá tehdejší historické situaci, charakterizované rozmachem kapitalismu, byly rozhodující mocenské posice městské správy plně v rukou představitelů německého kapitálu. Na olomoucké radnici vládla tvrdou rukou protičesky orientovaná kapitálová skupina v čele se starostou Karlem Brandhuberem, ovládaná bankovním domem Primavesi. V třicetiletém sboru obecních starších nezasedá ani jeden český zástupce.

Když byla na štěstí zamítnuta původní myšlenka na zbourání radnice a jejím nahrazení novostavbou, jak se stalo v některých jiných městech, například v Liberci nebo v Šumperku, dalo město upravit chátralou městskou radnici a vyzdobit ji okázale. V této souvislosti bylo severní průčelí radnice upraveno, ke škodě uměleckého rázu budovy, pseudorenesančně. Němečtí vládcové radnice ji tím chtěli vtisknout slohově cizí německý ráz. Jediným kladem přestavby bylo objevení a obnovení slavnostního sálu. Nadvláda německé buržoasie na olomoucké radnici trvala až do státního převratu v roce 1918.

Když 28. října 1918 převzal v Olomouci moc národní výbor a na balkónu radnice zavál bíločervený prapor místo nenáviděného žlutočerného symbolu habsburské monarchie, stala se radnice a Horní náměstí svědkem nelíčeného nadšení všeho lidu nad národním, a jak tehdy pracující lid pevně věřil, i sociálním osvobozením. Ačkoliv všechny úřady ve městě, včetně okresního hejtmanství a velitelství posádky se podřídily autoritě národního výboru, odmítal starosta Brandhuber uznati národní výbor ještě plných 14 dní. Teprve 11. listopadu 1918 rezignovalo dosavadní městské zastupitelstvo a moci se ujímá ne již národní výbor, ale místodržitelstvím jmenovaný správní komisař. On a správní komise vedli obecní záležitosti až do voleb v červnu 1919. Tyto volby probíhaly ve znamení ostrých bojů revolučního proletariátu o charakter Československého státu. Nástup buržoasie, podporované pravicovými vůdci sociální demokracie, projevil se i na olomoucké radnici. Sociální demokracie, která soustředila ve volbách největší počet hlasů a měla v obecním zastupitelstvu jedenáct mandátů, vstoupila do koalice s buržoasními stranami. Česká a německá buržoasie snažila se i nadále učiniti z radnice nástroj své třídní nadvlády. Nešlo to však již tak lehce. Do lavic

městského zastupitelstva a městské rady zasedli i zástupci KSČ, kteří se stali mluvčími pracujícího lidu našeho města. Pod jejich vlivem a pod tlakem mas členstva i řadoví příslušníci sociální demokracie a někteří nezávislí vystupovali proti hegemonii buržoasních stran. A tak i za poměrů buržoasní demokracie bylo slyšet z tribuny městského zastupitelstva hlasy hájící zájmy pracujících. Vždycky, když události vnitřního i zahraničně-politického života dramaticky vyvrcholily, byla to radnice, která se stávala cílem a dějištěm shromáždění občanů. Zejména v letech 1937—1938, v době vážného ohrožení republiky, byla radnice svědkem spontánního odhodlání postavit hráz fašismu a bránit republiku. Ti, kteří stáli pod balkónem radnice se zatáými pěstmi i s rukama pozdviženými k přísaze, to mysleli se svým odhodláním bojovat za republiku vážně. Nebylo jejich vinou, že v důsledku krachu zahraničně-politické koncepce československé buržoasie se nádvoří radnice naplnilo nejprve uprchlíky z násilně obsazeného pohraničí a brzy na to se zde ozývalo dunění holinek henleinovských ordnerů.

15. března 1939 byla olomoucká radnice zhanobena znamením hákového kříže. V starostenské kanceláři zasedl německý vládní komisař a na balkóně radnice byl vztyčen vulhaný a současně krátkozraký nápis: „700 Jahre deutsch und nun auf ewig“. Náměstím projížděly kolony okupantů, za nimi obrovské kamiony, odvázející kvanta zboží nakradeného v našich skladech. Obchody se zaplnily chatrně oděnými, ale sebevědomými vojáky německého wehrmachtu, kupujícími v neuvěřitelném množství šunku, uzeniny, máslo, cukrovinku, dokonce i rohlíky a všechno to, co v Německu od nastoupení nacismu, v důsledku uplatnění hesla „dělá nebo máslo“, nebylo k dostání. A pod radnicí stála polní kuchyň německé sociální pomoci, směšná svou barnumskou reklamou a ubohá tím mizerným eintopfem, který nebylo komu rozdávat. Tehdy jsme se tomu smáli. Brzy však, když na vyhláskových tabulích vrchního starosty hlavního města Olomouce se objevil krvavě rudé plakáty se zlověstným černým tiskem, oznamující téměř denně jména českých vlastenců vražděných nacisty, nenáviděli jsme radnici stejně jako všechny symboly nacismu. Zatím co v úřadovnách a slavnostních sálech radnice se shromažďovali političtí vedoucí NSDAP, příslušníci SA a SS i jiných nacistických organizací, byla řada členů dřívějšího městského zastupitelstva, především z řad KSČ a sociální demokracie, odvečena do koncentračních táborů.

Věčná říše Adolfa Hitlera a tím i fašistická zvůle v Olomouci trvala pět let. Květen roku 1945 přináší svobodu i našemu městu. Dne 8. května, tedy v den, kdy končí druhá světová válka, obsazují Olomouc vítězná vojska čtvrtého ukrajinského frontu. Prchající fašisté v bezmocném vzteku snažili se svévolně ničit, co se dalo. Téměř v posledních minutách před osvobozením vážně poškodili historický orloj a radniční věž, z níž vlála bílá vlajka kapitulace. Brzy byla nahrazena barvami svobodného Československa a našeho osvoboditele — Sovětského svazu. Díky rychlému postupu sovětských vojsk a jejich energickému zásahu, byla učiněna přítrž fašistickému řádění a město Olomouc stanulo na pokračí svého šťastného svobodného vývoje bez větších škod.

V radnici zasedl revoluční národní výbor, a zatím co v rozkazu vrchního velitele Rudé armády bylo osvobození Olomouce oznamováno v Moskvě všemu sovětskému lidu a jeho spojencům, vydával národní výbor v Olomouci první opatření k obnově normálního života. Poprvé v historii ujal se moci ve městě ordo hájící bezvýhradně zájmy lidu. Radnice stala se centrem celého života města. Před ní se shromažďoval lid, aby manifestoval lásku k Sovětskému svazu a vůli kráčet po jeho vzoru a pod vedením Komunistické strany Československa k vybudování nového společenského řádu u nás. V červnu 1945 byl z jejího balkónu proklamován požadavek obnovy olomoucké univerzity, 28. října 1945 zde byly vyhlášeny dekrety presidenta republiky o znárodnění. Radnice stala se dějištěm řady historických událostí představujících mezníky na počátcích naší cesty k socialismu. Ale i zde teprve únor 1948 učinil definitivní přítrž snahám buržoasie, která stále

doufala, že po opadnutí revolučních vln znovu dosáhne vládnoucího postavení, které měla v předmnichovské republice. Únorové vítězství ústavním způsobem na trvalo zabezpečilo instituci národních výborů. A tak i na Olomoucké radnici se lid stal nejen zdrojem, ale i vykonavatelem veškeré moci. Starobylá radnice, kdysi symbol nadvlády úzké třídy vyvolenců, stává se symbolem všeho lidu, toho lidu, z jehož práce a umu pochází všechna krása i bohatství našeho města, vytvořené dnes i v minulosti. Lidu, který teprve po vítězství dělnické třídy se stává nejen tvůrcem hodnot, ale i pánem nad jejich rozdělováním.

Proto krásné síň radniční nejsou již jen místem, v němž se rozhoduje o organizování hospodářského a kulturního rozvoje města, ale právě nejkrásnější prostory byly určeny k tomu, aby sloužily občanům pro nejvýznamnější události v jejich životě. A tak zasedací sál, kde kdysi německá buržoasie kula pikle proti českému proletariátu, je dnes změněn na svatební síň a ve slavnostním sále vítá město své nové občanky a předává občanské průkazy patnáctiletým na znamení jejich přijetí do občanského kolektivu.

Pro tuto svou novou společenskou funkci je radnice postupně upravována. Byly odstraněny škody způsobené válkou, a byl obnoven i orloj, který dostal ve výzdobě národního umělce Karla Svolinského novou, k dnešku mluvící symboliku. Byla krásně upravena sňatková síň, byly odstraněny rušivé přístavby odchodů a nahrazeny novými a v letošním jubilejním roce dostává radnice i nový zevnějšek. Rovněž radniční věž se upravuje až po nejvyšší vrchol.

Ani dnešní úpravy neodstraní ještě všechno, čím minulost v důsledku neporozumění a z falešného velikášství poznamenala stavební vývoj radnice. Bude třeba ještě mnoho práce, studií, uplatnění uměleckého vkusu a řemeslné dovednosti, aby radnice zazářila plným leskem, takovým, který by byl důstojný sídla vlády lidu v jednom z významných politických, hospodářských a kulturních středisek socialistického Československa.

Josef Kšír

STAVEBNÍ VÝVOJ OLOMOUCKÉ RADNICE

Olomoucká radnice svou polohou a svým vzhledem mohutná, majestátní budova s vysokou věží, stojící uprostřed velkého hlavního náměstí, ovládá urbanisticky celou prostoru náměstí i zaústující ulice a tvoří tak hmotnou a kulturní dominantu města.

Již před 700 lety, 13. října r. 1261, obdrželi měšťané od krále Přemysla Otakara II. povolení k postavení společného obecního domu zvaného „theatrum“, který se v obecné mluvě jmenuje „chaufhus“.

Nynější dvoupatrová budova radniční nevznikla jedním rázem, nýbrž povstávala pozvolným vývojem, a tak se s pozdějšími přístavbami a nadstavbami utvořilo takové seskupení hmot, jež vytvořilo pověstnou a známou budovu, jednu z nejkrásnějších radničních budov. Jako celek ve své hmotě a ve svém jádře patří do vývoje gotického slohu; svou výzdobou a úpravou vysoké věže pochází z období slohu renesančního, některé části jižního a západního průčelí odpovídají slohu baroknímu a konečně severní průčelí, pocházející z novější doby, je novorenesanční. Tento stavební vývoj se utvářel a pokračoval podle toho, jak se vyvíjela a zesilovala moc měšťanů; shodou okolností vyvrcholením pravomocí měšťanů skončila se také velkolepá stavba osazením praporeku na vrcholu vysoké věže v r. 1607.

Budova radnice byla nezbytná pro městskou správu, pro obchod, živnosti a pro veřejné právní soudnictví. V počátečním stadiu svého vývoje sloužila v první řadě k účelům tržním, neboť správní záležitosti tehdy řídil a vedl městský rychtář, fojt, královský úředník, a jeho dům, rychta, byla v městě úředním domem.

Teprve povznesením obchodu a získanými zkušenostmi osamostatňovali se a povznášeli měšťané ve své moci. Zprvu vedli si jen záležitosti všeobecné a hospodářské, k nimž patřily otázky tržní, projednávající se v prodejních síních. Po upevnění městských řádů nastala měšťanům potřeba radit se o společných věcech, proto se snažili obstarat si místnosti pro takové porady, a povolení se jim dostalo r. 1378.

Otázky obchodní a tržní těsně souvisely se správními záležitostmi, proto si pořídili objekt, v němž byla předně tržnice a pak také poradní sál (consistorium). S rozvojem obce a novými správními úkoly zvyšovalo se prostorové složení budovy k bohatšímu uspořádání; k sálu se přidala úřadovna písaře, pak soudní „podloubí“ (praetorium), arkýře a balkóny pro veřejná vyhlášení soudní a správní, zřídila se kaple, horní patra a půdy se využily za sýpky a skladiště, v budově se uskládňovala sůl, umístila se zde zbrojnice ozbrojeného měšťanstva i zbrojnice hasičská. Nad budovou se tyčila vysoká strážní věž s hodinami, odkud hlásní a strážní dávali pozor na město a okolí. Věž stala se tak výrazem městské moci a symbolem vyvýšenosti a ctihodnosti města.

V radnici probíhal rušný život, konaly se zde schůze a porady, z rychty se přenesly sem městské soudy¹ a z rychtáře se znenáhla stával městský zaměstnanec a na konec město řídila městská rada se svým předsedou purkmistrem. Veškeré události v městě měly ohlas v prostorách radnice, zde se rozhodovalo o společných záležitostech, a proto i budova svým vzhledem musela vyhovovat svému účelu a být i esteticky odpovídající a reprezentativní.

Popis budovy.

Radnici tvoří prostorná dvoupatrová budova postavená nad velkým obdélníkovým půdorysem uvnitř s podélným nádvořím, s vysokou štíhlou věží a stojící uprostřed velkého náměstí.

Na severním průčelí ční nad budovou radniční věž, vedle ní orloj. Před budovou je postaveno nové otevřené přízemní podloubí a nad ním v patře jsou velká třídlínná okna gotického sálu, která se nově upravila současně s průčelím této části v r. 1903. V sousedství sálu je pověstný olomoucký orloj nově zhotovený a upravený po vážných poškozeních při osvobozovacích bojích v květnu r. 1945 podle návrhu národního umělce akad. malíře profesora Karla Svolinského a rodáka z blízkého Kopečka. Vedle orloje stojí vysoká věž ukončená kamenným ochozem se sloupky a krytá vysokým štíhlým krovem s hrotnicí, mající kolem čtyři menší věžky.

Dominantu na východním průčelí tvoří dvoustranné schodiště zakončené v patře otevřenou loggií se třemi oblouky. Poprsník schodiště má kamennou výzdobu jemně tesaných reliéfů se znaky státu, země a města. V loggii je kamenný portál, datovaný r. 1564, s bohatou reliéfní výzdobou a se dvěma představenými kandelábry, provedenými na způsob sloupu. Těžkými dveřmi dovedně okutými železem se v dřívějších dobách vstupovalo do bohatě upravené radní síně (dnes do sňatkové síně).

Jižní průčelí obíhá v přízemí nové zasklené loubí. Ve východní části vystupuje před průčelí arkýř bývalé radniční kaple, považovaný za nejpozoruhodnější uměleckou památku. Arkýř stojí na trojboké konzole figurálně zdobené maskou, hrany stěn tvoří jemně tesané sloupky, ukončené nahoře baldachýny, o něž se opírají kamenné chrliče zvířecích tvarů. Mezi sloupky jsou osazena trojdílná okna s bohatě členěnými kružbami. Pozoruhodné tenké kamenné pruty jdou po celé výšce arkýře od dolní římsy před okny až k horní římsě; nad římsou probíhá kružbou členěný panelovaný pás. Arkýř je ukázkou velmi krásné kamenické i sochařské památky, provedené ve formách pozdního údobí gotického slohu z r. 1491.

K západnímu průčelí s dnešním hlavním vchodem do radnice přiléhá otevřené jednoramenné schodiště, jehož poprsník nad vchodem zdobí znaky

českých zemí. Schodiště končí v patře, kde vchod do budovy je opatřen sedlovým portálem velmi dovedně propracovaným v pozdně gotickém slohu z počátku 16. století. U severního rohu průčelí stojí nástěnná kašna pocházející z r. 1898, která měla původně dvě půlkruhové vodní nádrže s figurou dítěte s delfínem. Kompozice připomínala sedmou olomouckou barokní kašnu, která stála před branou městské hradební zdi v dnešní Slovenské ulici. Válkou poškozená socha byla v r. 1948 nahrazena ženskou figurou Zdraví, kterou vytesal olomoucký akad. sochař Karel Lenhart.

V podélném nádvoří, uprostřed vysokých stěn, se ve dvorním zdivu po obou delších stranách skrývají nejstarší části budovy pocházející z původní tržnice; jsou tam malé čtvercové prostory sloužící kdysi jako skladištní a prodejní kotce. K severní staré dvorní zdi se přistavěla nová stěna s arkádovým otevřeným podloubím v přízemí a spojovacími chodbami v obou patrech, je provedena v novogotickém slohu.

K úzké straně nádvoří přiléhá vestibul východního traktu, ve kterém se zachovalo při vjezdu z náměstí šest původních klenebních polí zaklenutých křížovými klenbami s cihelnými profilovanými žebry. V jeho jižní stěně se nalézá pozdně gotický sedlový portál s přetínavými pruty, vedoucí dnes do kotelny ústředního topení; její prostory jsou rovněž zaklenuty původními křížovými klenbami se žebry. Další dva pravoúhlé sedlové portály na jižní stěně z velkých opracovaných kamenů pocházejí z konce 14. století. Zbývající klenební pole při nádvoří, jakož i schodiště byly postaveny za poslední přestavby radnice r. 1902.

V jihozápadním přízemním rohu budovy, v dnešní závodní jídelně, bývala v dřívějších dobách městská váha; její síťová žebrová klenba pochází z konce 15. století a její jedno klenební žebro končí na stěně reliéfně zdobenou konzolou s maskou mužské tváře.

V prvním patře severního křídla prostírá se slavnostní sál, jeden z největších gotických sálů na Moravě. Nový portál lemuje vstup do podélné síně se šesti klenebními poli, která jsou zaklenuta křížovými klenbami s cihelnými žebry hruškovité profilace; žebra vycházejí z kamenných reliéfně zdobených konzol. Sál, pocházející z druhé poloviny 15. století, měl původně devět klenebních polí. Při jeho obnově zvětšila se původní gotická okna a stěny sálu se vyzdobily malbami s náměty z historie města, provedl je akad. malíř, žák vídeňské umělecké akademie Charles Wilda (1854—1907) z Vídně.²

V prvním poschodí východního křídla je klenutý vestibul; z původní stavby se zachovala dvě klenební pole s křížovými klenbami stejně provedenými jako v přízemí, mají kruhové svorníky s reliéfní výzdobou, jeden se šestidílnou růžicí a druhý s beránkem s praporcem. Ostatní klenební pole jsou nová.

Z vestibulu vedou dvoje dveře do sňatkové síně, jež byla v r. 1956 upravena ze zasedací síně. Sál má spojení s malou místností ve věži, zaklenutou gotickou křížovou klenbou; v ní bývaly uloženy městské pergameny a staré písemnosti, do této doby byla uzavřena gotickými železnými dveřmi.

Z předsíně kancelář vede pravoúhlý renesanční portál do bývalé radniční kaple, mající zevnitř novogotický portál z r. 1874. Loď kaple má síťovou klenbu s kamennými žebry, jež nasedají na boční stěny vyčnívajícími konzolami, jak to vyžadoval nepravidelný kosodélníkový půdorys kaple; ve dvou koutech nalézají se konzolky zdobené maskami s mužským poprsím. Arkýř kaple má tři trojdílná okna s lomenými oblouky zdobená kružbami a s barevným zasklením. Strop arkýře tvoří pozoruhodná pozdně gotická kroužená klenba s kamenným žebrovím. Stěny kaple pokrývají barevné fresky datované letopočtem 1488, znázorňující výjevy ze života Kristova a svatých, nad vchodem je zobrazen poslední soud. Kaple byla vysvěcena r. 1491. Kaple byla kdysi spojena dveřmi se sousední místností, dnes úřadovnou předsedy, z tohoto spojení zůstal v úřadovně bohatě reliéfně zdobený pozdně renesanční portál.

K vestibulu v patře přiléhá strojovna orloje s rozměrným hodinovým a hracím strojem; v přilehlých prostorách jsou uloženy stroje a závaží k pohonu všech kotoučů na orloji, v jiné části se rozkládá zvonková hra se 16 původními zvony a menší původní stroje poháněné vzduchem z měchů ke hře šalmajů a kokrhání kohouta.

Široké schodiště vede do prostorného vestibulu druhého patra, odkud vedou dveře do radniční věže, jejíž úzké schodiště ustí na otevřený radniční ochoz s kamenným poprsníkem a štíhlými sloupky. Nad strážní světničkou uprostřed ochozu zvedá se vysoký krov věže se štíhlou hrotnicí a se čtyřmi menšími věžkami z r. 1607. Z ochozu je úchvatný rozhled nejen na město se starými ulicemi, s novými výstavnými čtvrtěmi, sídlišti a továrnami, ale i na široké okolí; tento výhled poskytuje nezapomenutelný zážitek z neobvyklého poznání města Olomouce.

Prvotní budova radniční.

Radnice v městech sloužila vždy veřejným účelům městským. V počátečním stadiu bývaly v budově krámy, tržní stánky, kotce a sklady zboží, za jejichž použití vybíralo město tržní poplatky.

V Olomouci bylo první starostí měšťanů získat povolení ke stavbě radnice, vlastně tržnice či kupeckého domu, který by sloužil kupcům domácím i cizím k prodeji a k uskladnění zboží; budovou se měly zamezit prodeje na různých místech a také ztráty tržních poplatků měly odpadnout. Takový dům byl jistě postaven brzy po získaném povolení, po r. 1261. Druhá listina o stavbě radnice z r. 1378 však mluví znovu o budově tržnice a poznamenává se v ní, že si měšťané mohou takovou budovu postavit kdekoli chtějí.

Tuto druhou listinu předcházela důležitá privilegia získaná městem; tak roku 1314 král Jan Lucemburský jmenoval Olomouc prvním městem na Moravě. Roku 1351 markrabě Jan povolil městu nucený sklad zboží, tj. „právo skladu“, kde všichni obchodníci a cizí kupci projíždějící městem, museli v Olomouci zastavit, uskladnit své zboží a nabídnout je ke koupi, resp. prodat místním obchodníkům. V letech 1339–1342 existují v Olomouci řemeslná bratrstva a cechy, takže listina z r. 1378 o radnici a tržnici byla již důsledkem vyspělých obchodních a tržních poměrů v městě.

Za těchto okolností je pravděpodobné, že první budova radnice, resp. tržnice, byla postavena po r. 1261, a to asi ze dřeva, tedy ze stejného materiálu, z jakého se stavěly domy v městě a jak také postavili radnici např. v Krakově. Po 100 letech budova zchátrala, stejně jako okolní domy měšťanů, které se pak přestavovaly a obnovovaly z kamene. Proto se ihned po druhém povolení v r. 1378 stavěla budova nová z lomového kamene; jak vypadala, udávají poznatky získané při přestavbě radnice v letech 1902 až 1904.³

Nejstarší část radnice, postavená výhradně z lomového kamene, se zdívem provedeným stejným a jednotným způsobem, nalézá se v dnešní budově v přízemí ve východním křídle a ve věži (do výše 24,4 m), dále v severním a jižním křídle (jen v traktu při nádvoří). Tyto části udávají nám rozsah nejstarší budovy. Na půdoryse je pozoruhodná osa východního křídla, která pení v rovné linii s osou nádvoří, resp. s křídly severním a jižním. Dále východní křídlo s věží má pravidelně utvářený půdorys, kdežto křídla severní a jižní přiléhají k východnímu křídlu nepravidelně utvářenými prostorami.

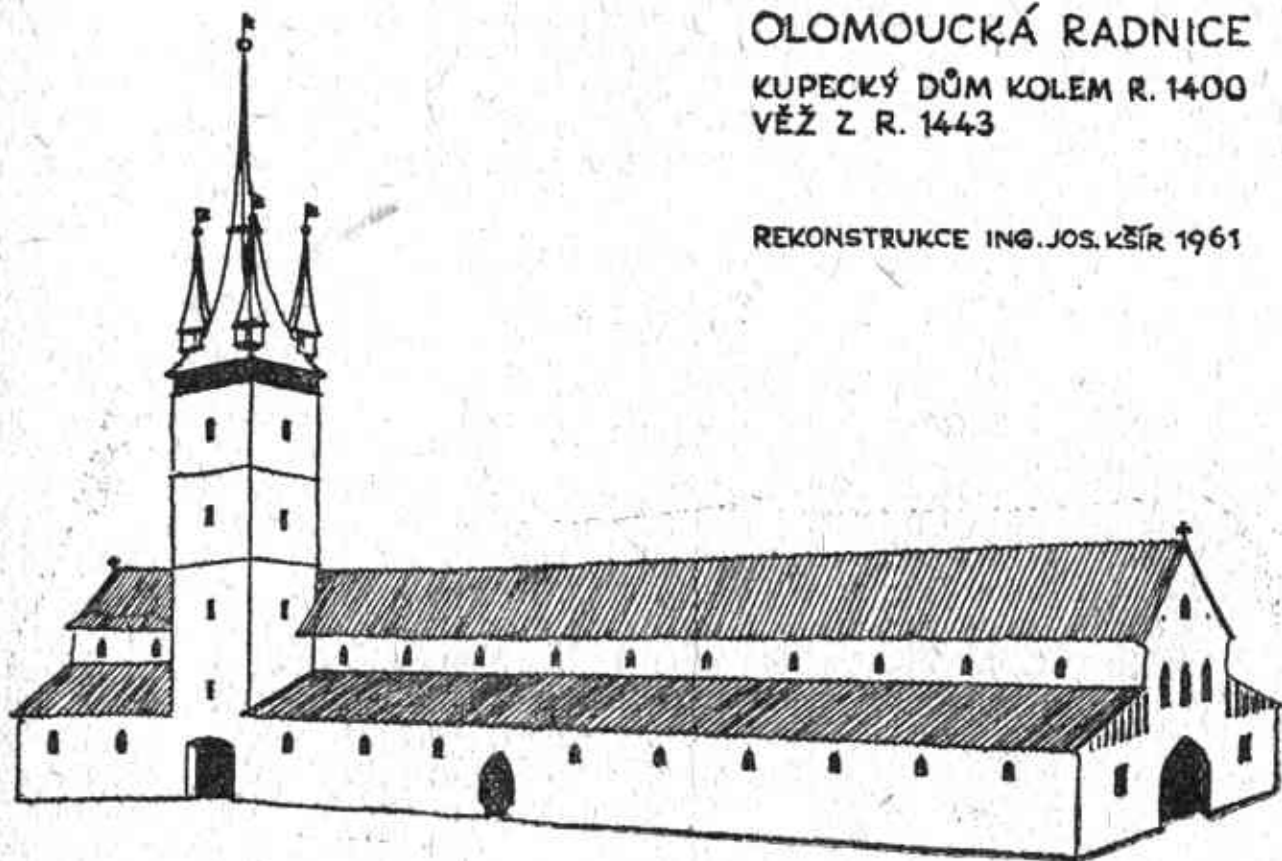
Z uvedeného lze usuzovat, že se pravidelně utvářené východní křídlo stavělo bez ohledu na okolní terén a zastavění, proto bylo postaveno jako první počáteční stavba radniční, a to na terénu nejvýše položeném a s únosnější základovou půdou. Křídla severní a jižní musela se svými nepravidelnými prostorami přiřadit k hotovému křídlu východnímu. Přitom se ovšem nepřetržitě pokračovalo ve stavbě stejným materiálem a nezměněným způsobem. Na otázku, proč nastala změna v odklonu osy budovy, možno odpovědět, že v místech na západ od věže

mohla stát stará dřevěná tržnice [podle V. RICHTRA⁴], která se odbourala, aby se postavila nová, zděná snad nad původními základy. Také je možné, že terén v rovném prodloužení osy východního křídla byl pro zakládání nové budovy nevhodný, neboť původně po západní části náměstí tekla voda a terén byl zabahněný. Není však vyloučeno, že starý kupecký dům stál docela někde jinde, jak tomu bylo např. ve Vratislavi, anebo tržnici mohly tvořit jen prodejní boudy,

OLMOUCKÁ RADNICE

KUPECKÝ DŮM KOLEM R. 1400
VĚŽ Z R. 1443

REKONSTRUKCE ING. JOS. KŠÍR 1961

seskupené do řad s uličkou uprostřed, jak tomu bylo v Krakově; naznačuje to také případ zaznamenaný v Olomouci z r. 1364, kdy zabavili pekaři zboží „uprostřed“ Horního náměstí.⁵

Půdorysná dispozice postaveného východního křídla ukazuje svým rozdělením na prostory prodejní a skladištní, podobně jak je tomu v křídlech severním a jižním, odmyslíme-li si klenby a pilíře později stavěné; větší prostora při věži mohla sloužit k ujednávání prodeje nebo pro jednání při dovozu a přebírání zboží. Také úzké průchody umístěné mezi skladními místnostmi v obou křídlech dělily celou délku přízemí, počítajíc v to i východní křídlo, na dvě stejné části, neboť po každé straně průchodů leželo vždy šest skladních prostor; z toho možno také usuzovat, že přízemí východního křídla patřilo původně k tržnici.

Dvorní zdi severního a jižního křídla, provedené z lomového kamene po celé své délce, zasahují také do I. patra a ve výši 200 cm nad stropem přízemku našlo se v nich okénko s lomeným záklenkem. Jednotlivé prostory v těchto křídlech byly téměř čtvercové, jež z nádvoří měly poměrně malé úzké vstupní otvory a osvětlení okny žádné.⁶ Toto nasvědčuje tomu, že v místnostech byly jen skladištní prostory, kdežto prodeje se uskutečňovaly před těmito sklady na dnešním nádvoří; to však vyžadovalo úplné zastřešení této prostory dnešního nádvoří.

Z toho, co bylo uvedeno, lze vykonstruovat prvotní celkový vzhled budovy; představíme-li si příčný řez, jdoucí oběma křídly a nádvořím, byl to vlastně trojlodní objekt, jehož boční lodě tvořily skladištní místnosti, kryté pultovými

střechami, jež se opíraly o nadezdívky dvorních zdí. Nad těmito nízkými střechami byla okénka osvětlující a větrající střední prostoru dnešního nádvoří a ta byla kryta krovem o rozpětí 10,5 m, jež mohla být buď konstrukce věšadlové anebo konstrukce na slemeno s vrcholovou vaznicí, již podpíraly vysoké sloupy ze dřeva, osazené na terénu anebo jiné konstrukce. Takto provedené budovy byly obvyklé ve středověku nad trojlodními prostory a podobně byla a je dosud konstruována budova „sukiennice“ v Krakově.⁷

Východní křídlo má z původní stavby zachované zdivo z lomového kamene pouze v přízemí, v patře lomové zdivo nalezeno nebylo. Bylo-li toto křídlo přízemní, mohlo být konstruováno stejným způsobem jako křídla severní a jižní. Názor však je, že východní křídlo bylo patrové; odůvodňuje se to tím, že ve styku části pravidelné s nepravidelnou stojí točité kamenné schodiště vedoucí z přízemí do patra, a dále tím, že ve věži jsou dveřní lomené otvory ve výši I. a II. patra, z nichž jeden vedl do I. patra a druhý na půdu. Tento názor je sice oprávněný, ale je také možné, že točité schodiště vedlo jen na půdu nad přízemím, neboť schody jsou skoro neporušené a stupně 28 cm vysoké se zřejmě nepoužívaly a mohly tedy vést jen na půdu. Pokud se týká otvorů ve věži, těch je tam však víc. Kromě oken v etážích a již uvedených dveřních otvorů na východní straně v I. a II. patře nalézá se otvor v přízemí z náměstí, nad II. patrem na východní straně je jakési zazděné okno s rovným kamenným záklenkem, nad ním vysazený kamenný žlab po celé délce východní strany věže a nad ním ještě zazděný vstupní lomený otvor, pod nímž jsou dva krakorce, které nesly podlahu pavlačky.

Vraťme se ještě k otvoru ve věži v přízemí, nalézá se na severní straně z náměstí. Původně byl zde velký otvor v celé šířce přízemního prostoru uvnitř věže, měl plochý segmentový záklenek z lomového kamene ve značné výšce. Proč byl zřizován tento široký a vysoký otvor vedoucí jen do malé prostory věžní, je velmi těžko vysvětlit; že však nebyl potřebný, dosvědčuje jeho brzké zazdění lomovým kamenem: byl ponechán jen malý, nynější vchod s lomeným obloukem a nově osazeným portálkem. Zazdění se stalo patrně při dodatečném zřizování kleneb ve věži.⁸

Proč byly zřizovány další otvory ve věži, tj. velký otvor v přízemí, zazděný pravoúhlý otvor, kamenný žlab, popříp. i lomený otvor s pavlačkou, zůstává záhadou; stejně není rozhodnuto, bylo-li východní křídlo přízemní nebo jednopatrové. Tím zůstává nerozřešena otázka, kde vlastně byly první prostory radničních úřadoven; kdybychom se přiklonili k názoru, že východní křídlo bylo patrové, je ovšem odpověď jednoznačná, že v patře byly úřadovny.

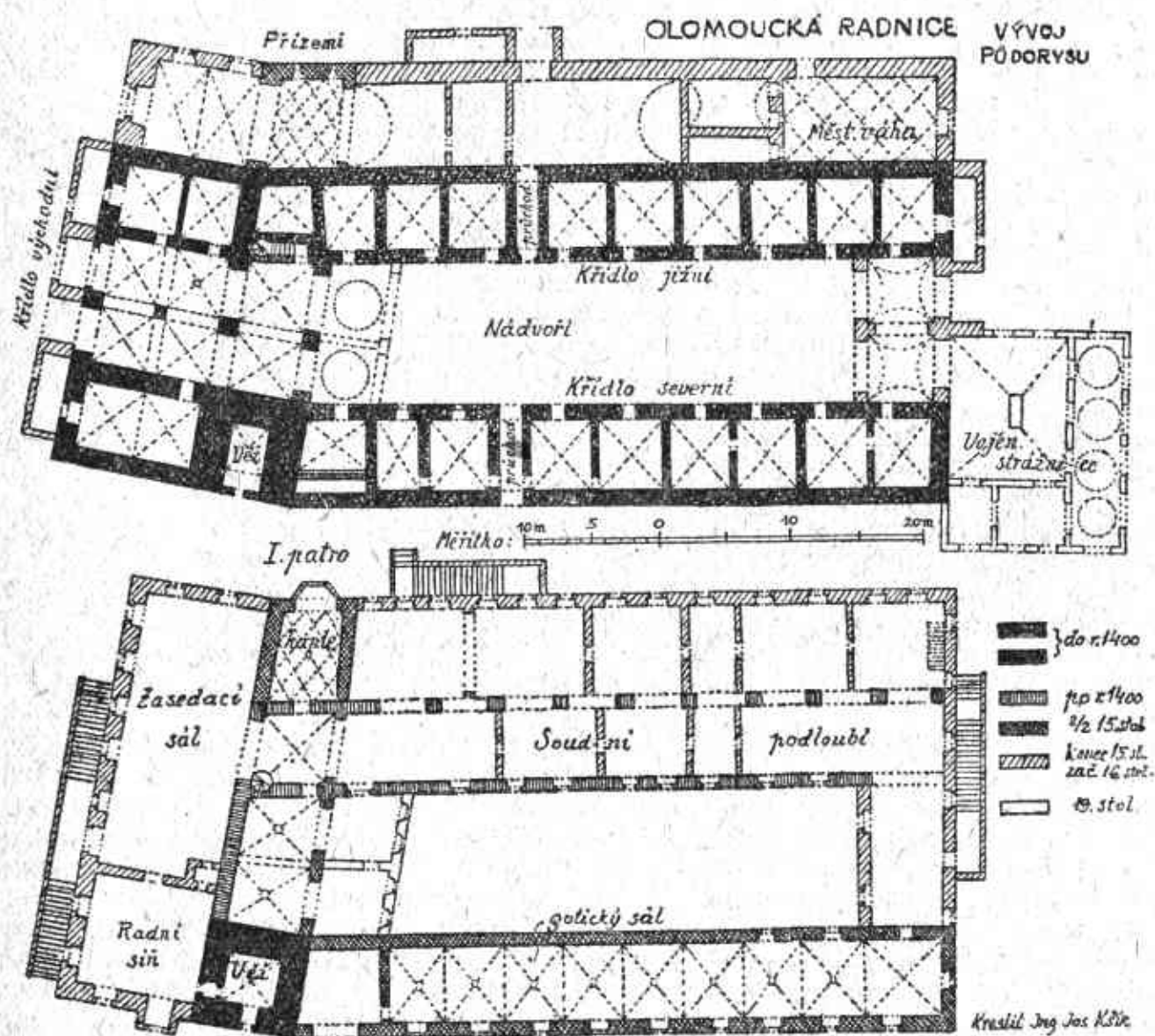
Věž se uvádí v listinách již r. 1424, kdy byly do ní ukládány důležité spisy, ale její zastřešení a oplechování se ukončilo až r. 1443. Zdivo věže z lomového kamene sahající do výšky 24,4 m patří do prvotní stavby radnice. Ukončení věže však předcházelo další provádění prostor v budově. Pro přehlednost předbíhám dobu a dokončuji o věži. Věž měla gotický krov, ale jak vypadal, Kress nezjistil a pouze předpokládal vysokou valbovou střechu.⁹ Nynější renesanční střecha věže a nadstavba dvou pater se dokončila teprve r. 1607, ale její gotický vzhled z r. 1443 je zachycen na pohledu města kresleném r. 1593 Janem Willenbergrem (1571—1613) v Paprockého Zrcadle markrabství Moravského. Naopak úplně odlišný a nový vzhled věže po r. 1607 je již zakreslen N. Vischerem na mapě Komenského z r. 1627. Pokud můžeme usuzovat z Willenbergrovy malé kresby věže samé, měla věž na vrcholu štíhlou hrotnici s makovicí a praporkem, doleji kolem rozestaveny nižší štíhlé věžky také s makovicemi a praporky; věžky nasedaly na prohnutý stanový krov a celá konstrukce spočívala na nějakém nadezděném strážním ochozu. Střechu radnice přechnívala věž dvěma patry.¹⁰

Pokračování stavebního vývoje radnice.

Další stavební vývoj radnice je dosti složitý a někdy i neurčitý a lze jej sledovat jen podle dat zjištěných při obnově radnice v letech 1902—1904.¹¹ Druhá

stavební etapa začala brzy po r. 1400 a trvala po celé 15. století a končila roku 1530; byla však přerušena v době husitské revoluce, neboť město mělo velké starosti s opevňováním.

Na začátku této etapy mohly vzniknout prostory pro vlastní radnici. Podle archivních záznamů existovala radnice již v 1.1401, 1407 a 1408, ale mohl to být patrně provisorní objekt na Předhradí, který město v r. 1411 prodalo; to však

naznačuje, že v r. 1411 již definitivní místnosti v radnici existovaly. Podle objeveného zápisu ve starém breviáři, jenž zní „r. 1414 začala jest vlastní radnice v Olomouci“, můžeme usuzovat, že se započalo se stavbou některé částí v budově radnice.¹²

Z počátku pozůstávaly stavební práce ze zaklenutí přízemních prostor, kdy se nahrazovaly rovné dřevěné stropy; bývalo to zvykem v té době a současně se přistoupilo k nadstavbě I. patra nad jižním křídlem. Postavil se zde velký podlouhlý sál, jehož jižní průčelí (dnešní střední zeď) byla prolomena devíti velkými lomenými oblouky nesenými čtverhrannými cihelnými pilíři, a dvorní zeď se nadezdila cihelným zdívem; sál sahál od točitého schodiště až na konec jižního křídla k západnímu průčelí. Aby mohl takový sál s otevřenými arkádami do náměstí sloužit patrně soudním účelům, jistě musel mít na otevřené straně ve výši prvního patra nějakou terasu, patrně z dřevěné kon-

strukce, která v pozdější době ustoupila traktu, jenž se přistavěl po celé délce před jižním křídlem.

Dále se přistavěla prostora na jih od věže (dnes vestibul před sňatkovou síní). Brzy následovala přistavba kaple sv. Jeronýma, vysvěcená r. 1444, a pak velký gotický sál současně s prostorou pro orloj. S I. patrem se stavělo také II. patro pro podřadnější účely (sýpky a sklady). Současně se uskutečnil definitivní gotický krov věže v r. 1443.

Prostora na jih od věže, dnešní vestibul v I. patře, zaklenutá dvěma čtverci křížových kleneb byla provedena stejným způsobem jako klenby přízemního vestibulu; do dvora měla původně dva velké lomené oblouky a přístupná byla po točitém schodišti. Podle svorníku s beránkem uprostřed klenby mohla sloužit buď za kapli, nežli se vystavěla kaple sv. Jeronýma, anebo za radniční úřadovny.

Kaple sv. Jeronýma celým svým půdorysem a zdívkou vystupovala původně před průčelí jižního křídla; zdívko má provedené z lomového kamene s přímísením kousků cihel; přízemní stěna má dvě úzká lomená okénka a strop nad přízemím dnes pozůstává ze dvou pruských kleneb vyklenutých do tří klenebních pasů, ale původně zde byla klenba síťová. V patře je vlastní kaple, která má původní síťovou klenbu provedenou nad nepravidelným lichoběžníkem, takže každé druhé klenební kamenné žebro dosedá na zeď do šikmo vyčnívajících konsol.¹³ Ve dvou koutech jsou konsoly kleneb ozdobeny maskami mužských poprsí. Kaple se postavila r. 1444, jejíž arkýř v průčelí, provedený až v pozdější době této etapy má neobvyklou krouženou klenbu s kamennými žebry a pochází z r. 1491, kdy byla kaple svěcena.¹⁴

Velký gotický slavnostní sál v I. patře severního křídla a prostor pro orloj v sousedství se stavěl nedlouho potom a současně se budovalo II. patro nad ním. Sál sahal od orloje až k západnímu průčelí, původně měl devět polí křížových kleneb s cihelnými žebry hruškovité profilace se svorníky ve formě kolčích vykrotených štítů; žebra nasedají na kamenné jehlancovité konsoly s reliefní výzdobou. Stěny sálu jakož i zdívko II. patra nad sálem se stavěly z cihel.

V konečném období této stavební etapy, koncem 15. a začátkem 16. století, se uskutečnilo provedení arkýře v kapli, jižní křídlo se rozšířilo o trakt představený do náměstí. Postavilo se také křídlo na západě, spojující křídla severní a jižní; toto má na průčelí jednoramenné schodiště a v patře vchod do budovy je ukončen původním pravoúhlým portálem. Sedlové vysoké krovy obou křídel na západním průčelí se zakončily vysokými členěnými gotickými štíty. V přízemí v jihozápadním rohu zřídila se prostora pro městskou váhu, vybavená zařízením pro kontrolu měření a vážení zboží, se zaklenula síťovou klenbou se žebry. Také východní křídlo se dokončilo, přízemí se rozšířilo na jižním rohu, v patře se provedla radní místnost s arkýřem vedle věže a vysoký zasedací sál zabírající i II. patro; k průčelí východnímu se přistavělo v r. 1529 a 1530 gotické otevřené a dvouramenné schodiště.

Rokem 1530 se ukončila stavebně celá velká budova radnice, stavěla se plných 150 let a je ve své podstatě celá gotická. Je velká škoda, že právě ten nejbogatší a největší úsek ve výstavbě radnice postrádá podkladu jak v archívních zprávách, tak i v přesnějším archeologickém průzkumu budovy.

Renesanční výzdoba budovy radniční.

V druhé polovině 16. století, kdy se na stavbách uplatňoval již nový umělecký sloh renesanční, dostavila se se zvýšeným blahobytem obyvatel a města také snaha po reprezentaci a měšťané vzali si za úkol okrášlit a vyzdobit radniční budovu, své středisko a ohniisko veškerého městského života.

Representativním se měl stát předně vchod do zasedací síně, tato byla přístupná po nedávno vystavěném schodišti. Slavnostní úpravy vstupu se dosáhlo

mohutným architektonickým kamenným portálem s rozložitým obloukem, bohatě ornamentálně vyzdobeným a zakončeným těžkým římsovým; před portál se postavily dva kamenné kandelábry po vzoru korintských sloupů s baňatými dřívky. Tento portál provedl r. 1564 kameník Hanuš Horn z Nisy.¹⁵

V l. 1581 a 1582 vyzdobili si měšťané radní místnost bohatými řezbami, tapetami a obrazy, podlahy pokryli koberci a v rohu umístili velká zelená kachlová kamna; uprostřed místnosti postavili kamenný stůl s dubovou deskou, na velkém stole pro zasedání rady stály přesýpací hodiny, nově pořízený mosazný zvonek s reliefy,¹⁶ kolem stolu stála vyřezávaná a čalouněná sedadla, podél stěn lavice pokryté látkami, nad nimi mosazná svítidla a v policích uloženy k používání stříbrné konvice a cínové džbány.

Orloj se poprvé obnovoval v l. 1572—1575; hodiny na věži podle nového rozdělení dne se pořídily v r. 1586, avšak do radní síně se zavedly hodiny již v r. 1581 místo přesýpacích hodin; také se opravily staré sluneční hodiny na jihozápadním rohu budovy.

Při opravách prováděných v r. 1588 v budově se objevily znenadání ve zdivu a na schodišti trhliny; vyšetřováním se zjistilo, že základy východního křídla jsou nedostatečné a úplně rozdrčené. Rada přestěhovala rychle svá sezení z krásně vybavené radní místnosti do domu starosty Edelmana, který měl nově postavený dům na náměstí proti orloji¹⁷ a v radnici se rychle prováděly zabezpečovací a opravné práce. Staré gotické schodiště, existující od r. 1529 a vedoucí k novému portálu z r. 1564, se nově přestavělo a na podestě před portálem se zřídila nová otevřená loggia o třech obloucích nesená ionskými sloupy s kanelovanými dřívky. Kamenickou práci prováděl měšťan kamenický mistr Hanuš Jošt a sochařská reliefní práce datovaná r. 1591,¹⁸ připomínající výzdoby na portále Hauenschildova domu v Olomouci a na domě pánů z Lipé v Brně, může pocházet z dílny olomouckého měšťana a sochaře Jiří Gialdiho.¹⁹ Také bohatě reliefně vypracovaný portálek v býv. zasedacím sále (dnes úřadovně předsedy) sloužící kdysi za vchod do kaple připomíná svým provedením detaily z výzdoby oken Hauenschildova domu a pochází z téže doby a je od téhož autora. Pro odvod dešťové vody ze střech provedly se okapní žlaby a chrlíče tepané z měděného plechu v podobě draků s křídly. K soudním úřadovnám se postavily nové schody před jižním průčelím.

Poslední skutečnou výzdobou budovy, která korunovala celou výstavbu radniční, byla úprava staré gotické věže; ta se předně zvýšila o další dvě patra jak se rada v r. 1600 usnesla a již v r. 1601 se zvýšení uskutečnilo a ukončilo novým kamenným ochozem se sloupky.²⁰ Dále se na věž postavil nový krov ve formě prohnutého osmibokého jehlance přecházejícího do dvou cibulovitých bání se dvěma lucernami a končící vysokou štíhlou hrotnicí s makovicí a praporkem; po čtyřech stranách, na rozích nad ochozem, jsou menší čtyři jehlancové štíhlé věžky. V dolní lucerně umístily se hodinové zvony²¹ a v horní lucerně nalézá se třetí zvon pevně upevněný na trámové konstrukci.²² Tesařskou práci celého krovu navrhl a provedl tesařský mistr Hanuš Scholz z Broumova v l. 1606 a 1607; měděný plech na krytinu byl dovezen z Baňské Bystrice a ze Sedmihrad. Ukončení věže dokumentovalo osazení pozlacené makovice 13. září r. 1607. Tímto aktem ukončilo se definitivně budování a výzdoba radniční budovy a brzy po této době, již ve 30leté válce, začíná její pozvolné znehodnocování.

Znehodnocování budovy.

30letá válka měla v zápětí úplný obrát v dějinách, a to jak v životě politickém, duchovním, sociálním, tak i hospodářském. Pyšné postavení městské rady i její samostatnost byla zničena a vládu nad městem převzaly dosazené dozorčí orgány. Okupací švédskou v l. 1642—1650 bylo město úplně zničeno a také radnice potřebovala opravy. Vyhlášením města v r. 1655 pevností musely se i určité části radnice dát k dispozici pro vojenské účely.²³ Pro dokončenou tereziánskou

pevnost postavila se r. 1755 hlavní strážnice přímo k severozápadnímu rohu budovy (zbourala se r. 1896). Prodejní místnosti se z budovy vyklidily a zřizovaly se tržní boudy zvenčí radnice (1718 až 1724), pouze moučné krámy zůstaly ve dvoře. Orloj v r. 1748 restaurovali podle návrhu malíře Jana Kryštofa Handkeho. Také k východnímu křídlu do dvora přistavěly trakt mezi severním a jižním křídlem.

Po větší opravě průčelí a věže v r. 1823 přistoupilo se k značné přestavbě uvnitř budovy r. 1836; ve všech kancelářích se zvětšila okna, sál se přeložil do II. patra a ze sálu v patře se zřídily kanceláře, také byt pro starostu se v budově upravil. Avšak tyto překotné úpravy měly v zápětí zřícení kleneb v sále, vybočení východní zdi v průčelí, trhliny v klenbách a různé další potíže. Pro záchranu budovy muselo se zdivo rychle odlehčovat vybouráním gotických kleneb, odstraněním arkýře při věži, zrušil se byt starosty, zřizovaly se lehké dřevěné stropy, odbouralo se schodiště na jižním průčelí a celá budova se rekonstruovala, což se ukončilo r. 1841.

V r. 1849 nastala reorganizace soudnictví ve státě, městské soudy přešly k okresním a zřídily se soudy krajské. Pro tyto nově zřízené úřady hodila se radniční budova a proto byla státu pronajata na 50 let; město si ponechalo v budově věž, kapli a orloj a městské úřady se přestěhovaly do městské budovy býv. domu starosty Edelmana.¹⁸ V radnici se provedly úpravy pro rozmístění kanceláří a senátních sálů, v II. patře ve dvoře zřídila se krytá dřevěná galerie pro přístupy do kanceláří.

Město postavilo v r. 1863 na severním průčelí jednotné prodejní krámy, v r. 1874 restaurovalo kapli a její arkýř; novogotický portál v kapli provedl kameník Melnitzký, okna se opatřila malovaným sklem, zobrazovala Jana Lucemburského, Přemysla Otakara a Rudolfa Habsburského; objevené fresky na stěnách z r. 1488 nedovedli obnovit, proto je zakryli obrazy a z kaple zřídili archiv. Pomýšlelo se na opravu orloje, oprava se uskutečnila v r. 1898. Po zbourání vojenské strážnice r. 1896 zůstala na rohu holá stěna, proto zde umístili nástěnnou kašnu podle návrhu vídeňského architekta Camila Sitteho a sochu dítěte s delfínem provedl brněnský rodák sochař Ant. Břenek.

Po uvolnění radnice soudními úřady v r. 1901 uvažovalo se buď o jejím zbourání a postavení nové (jak to provedli v Liberci, Šumperku, Krnově, Pardubicích aj.) anebo o její obnově; výsledek vyzněl pro zachování (jistě vlivem arch. C. Sitteho, který před tím zachránil od zbourání Terézskou bránu) a přistoupilo se k její přestavbě.

Přestavba budovy, válečné poškození a nynější obnova.

Přestavba radnice v l. 1902 až 1904 pozůstávala uvnitř budovy zvláště z úprav komunikačních: ve dvoře se postavil k severnímu a západnímu průčelí úzký arkádový trakt, čímž se vytvořily spojovací chodby v jednotlivých patrech, při věži zřízeno hlavní schodiště s rozšířenými klenutými vestibuly; v jihozápadním koutě zřídilo se tříramenné schodiště s železnou konstrukcí. Vnitřní přestavba se provedla podle projektu inž. Maxe Kressa z r. 1901; severní průčelí od orloje k západnímu rohu dostalo fasádu ve slohu nové renesance, navrhl ji r. 1903 arch. Jiří Berger z Vídně. Jinak budova podrobena důkladné renovaci ve všech svých prostorách.²⁴

Stav budovy se od této přestavby až do nynější doby v zásadě nezměnil, pouze různá nová rozdělení místností se přizpůsobila novým potřebám. Poškozené malby na orloji se r. 1926 obnovily mistrem akad. malířem Jano Köhlerem. Nevzhledné tržní boudy přistavěné na jižním průčelí město postupně vykupovalo, k odbourání se přistoupilo nejdříve pod věží, pak na jižní straně, kde se postavilo přízemní zasklené loubí v r. 1942.

7. května 1945 byla radnice značně poškozena válečnými operacemi, budova dostala 12 plných dělostřeleckých zásahů, které dopadaly od východu a západu.

Věž měla rozstřílený kamenný poprsník na ochoze, porušenou konstrukci krovu, měděné plechy prostříleny po celé výšce a ohnutý praporek na vrcholu.²⁵ Veškerá poškození byla opravena během r. 1945, střechy z části dostaly novou krytinu, na věži rozstřílený plech byl opraven a některé části pokryty novým měděným plechem dovezeným z Povážské Bystrice; práce ukončena osazením nově pozlacené makovice a praporku dne 12. listopadu 1945 klempířským mistrem Jos. Novákem.²⁶ Při opravě bylo také poprvé zavedeno elektrické osvětlení věžních hodin.

Úplné dokončení oprav a další nové úpravy na budově prováděly se postupně podle potřeby. Obchody na severním průčelí se v r. 1947 zbouraly a na jejich místo se ihned postavilo otevřené loubí. Poškozená figurka dítěte s delfínem na kašně se odstranila a její místo zaujala r. 1948 socha bohyně zdraví Hygieia akad. sochaře Karla Lenharta. Obnova orloje vyžadovala delší doby, po jednání s památkovým úřadem v Brně přikročeno k jeho úplné nové úpravě, kterou navrhl národní umělec, malíř profesor Karel Svolinský, rodák z Kopečka u Olomouce; orloj byl odevzdán veřejnosti 9. května 1955.¹⁷ Fresky v býv. kapli pocházející z r. 1488, obnovily se v r. 1947, restaurace maleb Wildových v gotickém sále provedla se v r. 1960. Restaurace gotického arkýře z r. 1491 a renesančního portálu z r. 1564 a loggie z r. 1591 se uskutečnily r. 1960. Ze zasedacího sálu upravila se sňatková síň r. 1956; střechy dostaly novou krytinu z náměstí v r. 1959.

V jubilejním roce 1961, 700 let od povolení radnice-kupeckého domu, se opravuje a barví celé průčelí, čistí se kašna a portály, obnovuje rozpodávající poprsník ochozu věže a zpevní se dřevěná konstrukce krovu věže, neboť její hrotnice se ve svém vrcholu během let vychýlila k východu asi o 45 cm. Za tím účelem se postavilo lešení kolem věže od chodníku až nad horní lucernu na vrcholu krovu; krov se opraví a zajistí tak, aby její oprava vydržela zase nejméně 100 i více let. Troje staré sluneční hodiny, které byly na jihozápadním rohu se obnoví dodatečně.

Mohutná budova radnice stala se architektonickým symbolem městské moci, v ní soustřeďuje se veškerý život celého města, a to již od jejího založení v r. 1261 až do dnešního dne, od kteréžto doby uplynulo plných 700 let. Proto bylo na místě připomenout všem občanům města a příznivcům uměleckých památek její velmi značnou historickou a zvláště vynikající památkovou a uměleckou hodnotu, pro kterou se řadí na přední místo mezi ostatní budovy radniční.²⁸

Poznámky a literatura

¹ Fojtství, rychta, stála v místech školy Na hradě, v r. 1389 ji vykoupil markrabě a prodal dalšimu fojtovi; poslední fojt se jmenuje r. 1410. V r. 1435 rychta vykoupilo město.

² Malby na stěnách znázorňují: pohled na Olomouc r. 1675; Premysl Oakar II. uděluje r. 1261 měšťanům povolení k stavbě radnice; nad vstupem do sálu – přísaha městských radních (podle kresby z r. 1430) a kolem dveří – znaky měst Olomouce, Litovle, Šternberka a Uničova; císař Rudolf Habsburský potvrzuje měšťanům privilegia v táboře u Ivančic r. 1278; podepsání spojenecké smlouvy mezi městy r. 1346; dobytí města Litovle Olomoučany z moci táboritů r. 1437; vjezd krále Matyáše Korvína do Olomouce r. 1469; odchod Prusů od olomoucké pevnosti r. 1758 po bezvýsledném obléhání města. Rozměry gotického sálu o devíti polích 41,45×5,90 m; nynější rozměry o šesti polích 27,60×5,90 m.

³ Hans KUX a Max KRESS, Das Rathaus zu Olmütz, Olomouc 1904, str. 157 ad.

⁴ Václav RICHTER, Raněstředověká Olomouc, Praha-Brno 1959, str. 166.

⁵ Dnešní hlavní náměstí; viz KUX-KRESS str. 8 pod č.; Marc. Bukowski a Miec. Zlat, Ratusz Wroclawski, Wroclaw 1958; Ant. Brayer, Ratusz krakowski, Krakov 1952; Jos. Duzyk, Sukiennice, Krakov 1952.

⁶ Větrací okénka vel. 80×80 cm se železnými mřížemi byla nalezena poblíž stropu na straně k náměstí r. 1947 při stavbě podloubí na severním průčelí; pocházela asi z r. 1863, když se zde sávlily obchody.

⁷ KRESS na obr. str. 165 vykonstruoval původní budovu jako jednopatrovou a to tím, že přidal v patře na venkovních zdech neexistující zdivo o stejné výšce, jako se nalézá na dvorních zdech. Tento názor převzal prof. V. RICHTER na str. 167. KRESS na str. 157 usuzuje, že celé přízemí bylo stavěno najednou, východní křídlo byla radnice a křídla severní a jižní tržnice.

⁸ KRESS píše na str. 162 o velkém „lomeném“ oblouku do věže, avšak z fotografie z doby přestavby (negativ 18×24 cm, sbírka negat. býv. městského stavebního úřadu č. 74, odevzdaná autorem r. 1949 do býv. městského muzea) je zřejmé, že jde o velký otvor se „segmentovým“ záklenkem. Za-

zděné otvory a žlab na věži mezi 3. a 4. patrem jsou vykreslené na obr. str. 161 a jsou zachovalé a viditelné na půdě.

⁹ KUX-KRESS kresba na str. 165 a text na str. 163; připustit se však může, že věž měla až do r. 1443 provizorní zakrytí stanovou nebo valbovou střechou.

¹⁰ Gotická radniční věž z l. 1445–1448 existuje ve Znojmě a podoba její horní části, tj. hrotnice se čtyřmi věžkami velmi připomíná olomouckou gotickou věž.

¹¹ KUX-KRESS. Listinné dokumenty pro historii budovy snesl archivář a lékař H. Kux a co nenalezl v listinách, přenechal k zjištění archeologickému průzkumu, který prováděl vedoucí úředník měst. stavebního úřadu a konzervátor vídeňské památkové péče inž. Max Kress.

Průzkum a popis provedl Kress pečlivě a přesně, jak nejlépe dovedl jako civilní stavební inženýr a stavitel, snažil se vyhovět i požadavkům umělecké historie, ale ve své práci neobjasnil některé věci, na které chyběly historikovi písemné doklady (liter. J. KŠÍR, Vývoj Olomouce, rukopis z r. 1926, II. díl str. 43, archiv města Olomouce). Nekde v popise není úplný, chybí např. výměry cihel, nerozlišuje materiál kamene ani různé druhy v provádění lomového zdiva, ze kterých by se dalo usuzovat na rozdílnost doby stavební; některé nesrovnalosti sám přiznává (např. str. 176), o jiných jsou zmínky v tom o článku, také prof. RICHTER je nachází. O hloubce základů píše na str. 158, v hlavních zdech obnášela „až 4,5 m pod nynějším terénem“; autor však zjistil 24. 3. 1943 hloubku základů dvorní zdi jižního křídla v prostoru skladištní (v půdorysu přízemí u KRESSA prostora Berufsfeuerw.) a ta činila 180 cm pod niveletou dvora a základová půda byla jílová. O. Wallacher, stavební dozorce přestavby a úředník měst. stavebního úřadu, měl odlišný názor na některé popisy KRESSOVY, zvláště o zdivu kolem kaple a již v r. 1926 sdělil autorovi, že se sice základy radnice v r. 1902 zkoumaly, avšak výsledky nebyly KRESSEM uveřejněny; při tom byly také nalezeny v hloubce 3 m v bahně při jižním vchodu (pak zazděném) do městské váhy dvě dubové piloty, černé a osekáné. Hloubka základů byla pochopitelně různá a je litovat, že poznatky o terénu na náměstí nebyly uveřejněny, mohly objasnit mnoho o dřívějších poměrech terénu na náměstí.

Práci Aug. PROKOPA, Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung, Vídeň 1904, stať o olomoucké radnici ještě před obnovou KRESS nemohl znát, neboť vyšla současně s prací KUX-KRESS v r. 1904.

¹² Fr. ČADA-M. BOHÁČEK, Olomucensia v rukopisech v Opavě, Sborník SLUKO, od. B, II-1954, Olomouc 1956, str. 41.

¹³ Na šikmé konzoly nasedají klenby také ve Sloupové síni na Pražském hradě a také v kapli Vlašského dvora v Kutné Hoře.

¹⁴ Závěr arkýře tvoří pět stran osmiúhelníka a jeho kroužená klenba má uprostřed základní motiv trojlístku, kolem obíhají segmenty, jež se na koncích rozdvíjejí a každá část nasedá samostatně na stěny. Základní motiv připomíná klenbu sakristie v Annaběrku a Pírmě, kdežto podle segmentů se podobá klenbě točitých schodů Vladislavského sálu a kruchě u sv. Víta v Praze; motiv rozdělení segmentů nemá obdobu. Dlouhé kamenné tyče před okny arkýře a kružby panelového pásu připomínají jak tyče před okny, tak i poprsníky balkonů na staré radnici v Norimberku. Olomouc měla dobré spojení s Norimberkem, nasvědčuje tomu znak města Norimberka namalovaný na fresce Kryštofa, Sebalda a Vavřince z r. 1505 u sv. Mořice v Olomouci a také náhrobní bronzová deska olomouckého rodáka biskupa M. Kuena († 1565) na dómě byla provedena v Norimberku; je signována „Hans Straubinger“ a olomoučtí formani vyslaní pro desku ji dovezli z Norimberka.

¹⁵ Olomoucký portál připomíná portál radniční kaple sv. Salvatora ve Vídni.

¹⁶ Zvonek umělecky provedený se používal vždy při všech zasedáních po celou dobu až do roku 1945.

¹⁷ Liter. Jos. KŠÍR, Dům osvěty v Olomouci, Kdy, kde, co? v kultuře v Olomouci, únor 1959.

¹⁸ Datování r. 1591 nalezeno v r. 1960 při provádění restauračních oprav na loggii.

¹⁹ Liter. Jos. KŠÍR, Hauenschildův palác v Olomouci, Zprávy Vlast. ústavu v Olomouci č. 93, leden 1961.

²⁰ Datování ochozu r. 1601 uvádí Aug. PROKOP, díl II., str. 318; autor hledal letopočet celé léta a teprve 19. 9. 1961 při odstraňování chatrného poprsníku našel zvenčí na rožním severovýchodním pilířku čísla 1 a 6, kdež o pokračování letopočtu na druhém severozápadním pilířku již nenalezl, neboť pilířek byl v r. 1945 rozstřípen a obnoven.

²¹ Velký zvon o průměru 173 cm a výšce 90 cm, datovaný r. 1501 pro údery celých hodin; pod ním zavěšen menší zvon o průměru 97,5 cm a výšce 37 cm, datovaný r. 1603 pro údery čtvrtí. Nápis na zvonech uveden KUXEM na str. 99 a 122 kontrolovány autorem 30. 8. 1945.

²² KUX-KRESS se o tomto třetím zvonu nezmiňuje; zvon byl objeven 26. 9. 1961, je v průměru 85 cm a 71 cm vysoký, bez ozdob a nápisů, jen v horním obvodovém pásu má v pravidelných mezerách šest stylizovaných písmen a sice „+AMJLA“, pokud tyto se daly zjistit v úzkém a umavém prostoru lucerny. Tři písmena mohou označovat M Marka nebo Matouše, J Jana, L Lukáše a + je křížek, ale dvě písmena A se těžko dají vysvětlit. Zvon nemá srdce ani kladivo a v lucerně byl zavěšen již při stavbě krovu. Podle liter. Jar. DOBRODÍNSKÝ, Památková ochrana zvonů, Zprávy památkové péče roč. XV-1955, str. 99, pochází zvon asi z druhé polovice 15. století a byl patrně zakoupen pro gotickou strážní věž pro vyhlašování poplachu.

²³ Také solný sklad se musel vyklidit a upravit se r. 1707 pro věznicí.

²⁴ KUX-KRESS str. 186 a d. Kritiku zmíněného severního průčelí napsal v r. 1918 známý český umělecký historik, památkář světového jména a univ. prof. Max DVORÁK, Katechismus der Denkmalpflege, Vídeň 1918, Kunsthistorisches Institut der. kk. Zentralkommission für Denkmalpflege, obr. 90 a 91 na str. 92 a 93. O původním starém průčelí vyslovil se takto: „Ve své historické podobě byla radnice pěknou, velmi působivou stavbou jak svým historickým charakterem, tak kontrastem mezi velkými liniemi a plochami průčelí hlavní budovy a je působivá bohatým členěním vysoké věžovité stavby.“ O novém severním průčelí po obnově pravil: „Protože nebyli spokojeni s tradiční podobou stavby, „rekonstruovali“ ji, čímž poškodili historický charakter budovy a její starý umělecký zjev byl zničen neuspokojivým pokusem o falešnou stylistickou jednotnost.“

²⁵ Výroční zpráva MěstNV z r. 1945, jakož i její zvláštní otisk: Městský stavební úřad po osvobození Olomouce 1945. Jos. KSÍR, Olomouc po skončení bojů, „Český máj“ k oslavě prvního výročí osvobození Olomouce 8. 5. 1946, Olomouc 1946, str. 20.

²⁶ Při opravě v r. 1945 provedeno zaměření věže: gotická věž. z lomov. kamene je podle KRESSA 24,40 m vysoká, nadezdění renezanční 10,0 m; ochoz 290 cm vysoký, odtud po spodní hranu dolní lucerny 740 cm, po spodní hranu horní lucerny 815 cm, k vrcholu horní bání 565 cm, hrotnice po makovici 1310 cm, makovice 95 cm v průměru a tyč s praporkem 260 cm; celý krov měří 3785 cm. Celková výška věže 7535 cm nad půdorysem 760×760 cm; boční věžky jsou 850 cm vysoké. Poškození krytiny zjišťoval autor 30. 8. 1945 a provedenou opravu kolaudoval po celé výšce věže i na hrotnici až k makovici dne 10. 10. 1945.

²⁷ Liter. Jan DRÁBEK, Olomoucký orloj, Dům osvěty v Olomouci 1957. Kdy, kde, co? v kultuře v Olomouci, květen 1956.

²⁸ Vyobrazení radnice v celku i v detailech ve 24 obrazech vesměs z r. 1958 a 1959 jsou obsažena v liter. Olomouc ve foografii Rudolfa SMAHELA, Olomouc 1960. Vysvětlivky k jednotlivým obrazům, vypracované autorem článku, nebyly do knihy pojaty.

Š. M. Zmrzliková-Brettschneiderová

LISTINNÉ DOKLADY KE VZNIKU OLOMOUCKÉ RADNICE

Olomoučtí historiografové, čeští i němečtí, tradovali ve svých pracích domněnku, že se olomoucká radnice vyvinula postupně z kupeckého domu, který vznikl na základě privilegia Přemysla Otakara II. z 13. října 1261 na Horním náměstí, jež se nyní jmenuje náměstí Stalinovo.

Privilegium Přemysla Otakara II. zní takto:

Nos Otacharus qui et Premisl, dei gracia dominus regni Boemie, dux Austrie et Styrie, marchioque Moravie. Universis presencium inspectoribus fieri cupimus manifestum, quod nos civitatem nostram in Olomuz propter honestatem et conversationem laudabilem inhabitatorum eius, quorum utilitati et commodo intendimus gractose proficere cupientes et in omnibus emendari, consensimus et admisimus, quod edificetur ibidem theatrum sive domus communis, que in vulgo chaujhus dicitur, pro bono publico et profectu, adicentes ex plenitudine nostre gracie et favoris, quod in predicta civitate nundine sive forum annuale sit in festo beati Galli annis singulis in futurum, ita quod ventientes ad nundinas supradictas sive forum annuale per sex septimanas, scilicet per duas septimanas in veniendo ad forum, per duas septimanas stando in foro, per duas septimanas recedendo a foro sive nundinis annualibus supradictis, sint liberi et exempti ab omni theolonio sive muta, quocumque nomine censeatur, addito et adiecto ture tocius libertatis et gracie, quod ratione nundinarum et fori anualis in civitate nostra Brunna dinoscitur ad hec tempora viguisse. Et ne in posterum dicte civitati nostre in Olomuz et inhabitatoribus eius de premissis ambiguitas, questio sive calumpnia valeat aliqua suboriri, presens instrumentum valiturum perpetuo sigillorum nostrorum insignitum karactere, ipsis dari fecimus ad cautelam, testibus, qui tunc aderant, subnotatis; qui sunt: Nezamisl Olomucensis purecravus et pincerna Moravie, Hartlibus camerarius Moravie, Bsnata dapifer Moravie, Henmannus filius Zmylonis de Luchtenburch, Ludzlaus phorestarius Moravie, Pota, Zazlaus de Pencick et alii quam plures. Actum apud Iglauiam anno domini MCC LXI Datum ibidem per manus magistrorum Guilhelmi et Arnoldi, tunc nostrorum prothonotariorum, III idus octobris.

Na tergu: *Littera Ottakari regis pro theatro et foro annuali.*¹

Povolení ke stavbě radnice, k níž měl být přistavěn kupecký dům, udělil Olomoučanům markrabě Jošt tímto privilegiem:

Jodocus, dei gracia marchio et dominus Moraute, notum facimus tenore presentium universis. Etsi pro ampliandis subditorum et fidelium nostrorum utilitatibus dignis quidem innitimur favoribus, ad hoc provida nos allicit circumspexio, que habena regitur rationis. Hinc est quod de fidelium nostrorum . . ludicis . . scabitorum et . . iuratorum necnon tocius communitatis civitatis Olomuncensis fiducialem presumptionem gerentes, quorum sollercia pro utilitate, comodo et honore

ՀԱՅԳՐԱՊԻԱ ՀԱՅԿՍՏԱՆԻ ՀԱՅԿԱԳՐԱԴԱՐԱՆ

Zvonařská formule na hodinovém cimbálu rad

(Kresba V. Burian.)

0000019 ne m + v e l a f e r t o m + b e l l o m + a m + f m o s

ovém címbálu radnice v Olomouci z r. 1501.

(resba V. Burian.)

ut fms thonet ma neu f m thonet s f r dnf

A perspective drawing of a long, narrow, slightly curved object, possibly a piece of wood or a pipe, with a series of small, evenly spaced, rectangular notches or grooves along its length. The object is shown from a low angle, emphasizing its length and curve. A small, rectangular label is attached to the bottom left corner of the object.

eiusedem civitatis laborare non cessat frequentia indefessa, nos eorumdem intuitu favemus et virtute presencium indulgemus ex gracia speciali, ut prefati cives nostri in civitate Olomuncensi predicta unum pretorium edificare, construere et licite erigere valeant, prout ipsis conveniencius videbitur expedire. Et ut eiusedem civitatis nostre condicio fructuosum videatur incrementum recipere, indulgemus eciam, quod ipsi cives nostri predicti unum theatrum, quod vulgariter kaufhaus nuncupatur, pretorio suo contiguare, edificare et construere possint et valeant. In quo theatro ipsis liceat facere staciones, in quibus pannicide, pannifices, pelli-fices, sutores, cerdone, et alia mercatorum genera diebus forensibus res suas vendere, et non alibi, sint astricti, ita quod talis census, qui de huiusmodi stacionibus eventre poterit, ad ipsam civitatem et eius cives inantea perpetuo pertinere debeat et spectare. Presencium sub appenso nostro maiori sigillo testimonio litterarum. Datum Olomuncz anno domini millesimo trecentesimo septuagesimo octavo, feria secunda proxima ante diem sancti Martini.²

[Na plíce vlevo:]

Ad mandatum domini marchionis

Nicolaus prothonotarius

[Na tergu:] *Ut pretorium edificent ubi volunt.*

Povšimněme si, jak na obsah těchto dvou listin reagovali někteří místní historio-
grafové.

Jos. VI. FISCHER se domnívá, že na základě privilegia Přemysla Otakara II. byla postavena na Předhradí radnice a po stu letech, pro větší pohodlí měšťanstva, prý byla věnována radnici východní část kupeckého domu, stojícího uprostřed Horního náměstí. O privilegiu Joštově se nezmiňuje. Tento spisovatel, povoláním právník, má ve své práci tolik smyšlenek a domněnek, že se bohatství fantasmie vyrovná známému kronikáři Václavu Hájkovi z Libočan a proto se jeho údaje nebudeme zabývat.

Wilibald MÜLLER vyslovuje názor, který je pak sdílen všemi historiky, že se z tržnice, vystavěné po vydání Přemyslova privilegia na Horním náměstí, časem vyvinula radnice. O Joštově privilegiu rovněž mlčí.

Dr. Hans KUX, bývalý městský archivář a nejvýznamnější z německých místních historiků, přináší navíc pouze zprávu o privilegiu Joštově.

Dr. Max HEIN zastává plně stanovisko svých předchůdců a zdůrazňuje, že raně středověká Olomouc byla výlučně dílem Němců, neboť své středisko již neměla na slovanském Předhradí, nýbrž na náměstí s kupeckým domem, to jest (v době vydání knihy) na náměstí Hitlerově.³

Čeští historikové nepodrobili údobí počátků života německých kolonistů v Olomouci hlubšímu rozboru a nekriticky přejímali mínění svých německých kolegů. Většina z nich navíc ještě směšovala část textu listiny Joštovy, obyčejně výčet řemeslníků a pasáž o platech z tržních stánků, s obsahem privilegia Přemysla Otakara II.⁴ Pouze historik umění univ. prof. dr. Václav RICHTER dospěl k závěru, že se z původní stavby kupeckého domu ze 13. stol., až na dispoziční základů, nic nedochovalo.⁵ První, kdo pochyboval o vzniku kupeckého domu v Olomouci ve 13. stol., byl dr. G. JURITSCH. Ve své monografii *Handel und Handelsrecht in Böhmen*⁶ mimo jiné sledoval vznik kupeckých domů u nás i v Říši, ve Slezsku a v Polsku a protože je všude i ta nejvýznamnější města stavěla mnohem později (v Hlubčicích a v Opavě koncem 13. st., v Mohuči v r. 1317, v Kolíně, Frankfurtu, Basileji a v Krakově teprve v polovině 14. stol.), usuzoval, že není možné, aby nejstarší kupecký dům vznikl právě v Olomouci. Svůj nesouhlas vyjádřil stručně větou, že je nepravděpodobné, že by již v r. 1261 měli v Olomouci kupecký dům, neboť listina může být falešná. V tomto svém soudu se ovšem mýlil, neboť o autentičnosti Přemyslova privilegia není pochyb. Diplomatickým a paleografickým rozбором písemností kanceláře Přemysla Otakara II. bylo prokázáno, že listina z 13. 10. 1261 je pravá.⁷ Joštovo privilegium je rovněž pravé.

Nezbývá tedy, než se pokusit o rozbor a srovnání obsahu obou privilegií na kupecký dům. Pročteme-li pozorně obsah listiny z 8. 11. 1378, překvapí nás svou formulací. Tak např. věty „*A aby bylo viděti, že stav téhož našeho města získává v ý n o s n ý p r o s t ř e d e k k r ů s t u, d o v o l u j e m e t a k é, a b y t i ž ř e č e n í n a š i m ě š t a n é m o h l i a b y l i s t o p ř i s t a v ě t i v s o u s e d s t v í s v é r a d n i c e „j e d e n k u p e c k ý d ů m“, v n ě m ž b y b y l y z ř í z e n y s t á n k y, „v n i c h ž a n i k d e j i n d e“* by řemeslníci „*byli nuceni*“ prodávat své zboží a plat z těchto stánků „*má na p ř í š t ě n a v ž d y n á l e ž e t i a p ř i p a d a t i s t á l e t o m u t o m ě s t u a j e h o m ě š t a n ů m*“.

Jak to, že kupecký dům má být teprve k radnici přistavěn, když prý od druhé poloviny 13. stol. bylo střediskem kolonizovaného města Horní náměstí s kupeckým domem? Logičtější by přece bylo, aby radnice byla přistavěna ke kupeckému domu a ne naopak. Co je míněno narážkou, aby měšťané „*byli s t o*“ přistavěti ke své radnici kupecký dům? Kdyby v Olomouci již jeden městský kupecký dům stál, měl by sice vydavatel listiny důvod k tomu, aby pochyboval o možnosti realizace své výsady, avšak nezmínil by se na tomto místě, že jde o stavbu druhého městského kupeckého domu? A kdyby tato výsada byla skutečně privilegiem na stavbu druhého kupeckého domu v Olomouci, bylo by potom opravdu pro město přírůstkem, kdyby řemeslníci směli prodávat v tržové dny své zboží pouze v novém kupeckém domě? A proč ani zde není zmínky o starém kupeckém domě, který byl tímto ustanovením vyřazován z provozu a tím i současně zrušena platnost privilegia Přemysla Otakara II.? Jak to, že platy ze stánků mají náležet teprve v budoucnu navždy městu a měšťanům, když již Přemysl před 117 lety slavnostně prohlásil, že „*... c h t ě j í c e, a b y n a š e m ě s t o v O l o m o u c i ... p r o s p í v a l o a v e v š e m b y l o z d o k o n a l e n o, s v o l i l i j s m e a p o v o l i l i, a b y t a m t ě ž b y l a v y s t a v ě n a t r ž n i c e ... p r o o b e c n é b l a h o a p r o s p ě c h*.“ V Přemyslově listině se sice nemluví výslovně o plattech, které by měly plynout do městské pokladny, avšak šlo-li o prospěch města, znamená to, že mělo mít právo na platy ze stánků. Z textu Joštova privilegia vyplývá, že město dosud těchto příjmů nemělo.

Podle indorsátní poznámky si měšťané mohli vystavět radnici kdekoli chtěli. Poznámku možno vyložit několika způsoby, nejjednodušší výklad je ten, že měšťané v době zlistinění ještě nevěděli, kde svou radnici s kupeckým domem umístí. Středověká Olomouc, jejíž ekonomickou basí, stejně jako všech ostatních měst, tvořila řemesla a obchod, která měla již od počátku 14. stol. právo skladu a nadto od r. 1261 privilegium na stavbu kupeckého domu, nebyla asi bez tržnice. Avšak text Joštovy listiny nás přivádí k závěru, že město do r. 1378 svou vlastní tržnici nemělo. V místě, jež bylo do konce 12. stol. sídlem údělných knížat, jistě tržnice existovala. Můžeme proto předpokládat, že město užívalo knížecí tržnice. Prof. RICHTER v citované práci udává, že knížecí kupecký dvůr mohl stát na Dolním tržišti, to jest dnešním náměstí Rudé armády, na jehož místě se částečně rozprostírala stará tržová osada sv. Blažeje. Je všeobecně známo, že radnice vznikaly z důvodů hospodářských i jurisdikčních v blízkosti tržišť. Stará olomoucká radnice, to jest budova, ve které zasedali konšelé s purkmistrem po r. 1378 více než třicet let, byla umístěna na Předhradí.⁸ Domnívám se, že tato radnice, stejně jako v jiných městech, mohla být poblíž tržnice, i když šlo jen o provisorium. Rozpaky a nerozhodnost měšťanů, na kterém místě postavit radnici, si můžeme tudíž vyložit tak, že pomýšleli na přemístění starého hospodářského centra do jiné části města.

Stručným rozбором obsahu privilegia markraběte Jošta a porovnáním jeho obsahu s obsahem výsady Přemysla Otakara II. jsem dospěla k závěru, že město ve 13. stol. na Horním náměstí kupecký dům nevystavělo a že až do r. 1378 svou vlastní tržnici nemělo. I když premisy, jež mám k dispozici, nejsou zcela jednoznačné a nezaručují bezpečný závěr, je jisté, že apodiktická these historiků o vzniku kupeckého domu ve 13. stol. na Horním náměstí je neudržitelná. Skutečnost,

že prozatímní radnice byla umístěna na Předhradí i možnost, že měšťané užívali starého knížecího kupeckého dvora v trhové osadě svatoblažské svědčí o tom, že původní slovanská sídliště si podržela svůj hospodářský a kulturní význam v kolonizovaném městě mnohem déle, než dosavadní historiografie připouštěla.

Profesor RICHTER dokázal, že nejstarší částí radniční budovy vznikaly teprve po r. 1378 na základech starého kupeckého domu. Listinný materiál nám však napovídá, že se stavbou radnice a městského kupeckého domu na Horním náměstí bylo započato teprve po r. 1378, takže ani základy nemohou pocházet z kupeckého domu ze 13. století.

¹ Originál v okresním archivu v Olomouci, ve fondu MAO, sb. list. č. 1. V překladu listina zní:

My Otakar, jenž i Přemysl, z boží milosti pán království českého, vévoda rakouský a štyrský a markrabě moravský. Přejeme si, aby všem, kdož toto uží, bylo zřejmé, že chtejíce, aby naše město v Olomouci pro čestnost a chvalyhodné jednání svých obyvatel, o jejichž užitek a prospěch milostivě usilujeme, prospívalo a ve všem bylo zdokonaleno, svolili jsme a dovolili, aby tam, kde byla vystavěna tržnice čili obecný dům, kterému se v obecné mluvě říká chaufhus (kupecký dům), pro obecné blaho a prospěch, z hojnosti své milosti a přízně přidávajíce, aby ve svrchu řečeném městě byly každoročně v budoucnu na svátek svatého Havla trhové dny čili výroční trh tak, aby přichodí k řečeným trhovým dnům čili výročnímu trhu byli osvobozeni a vyňati po šest týdnů ze všech cel a mýt, jakkoliv jmenovaných, totiž dva týdny při příchodu, dva týdny při pobytu na trhu a dva týdny při návratu, s přidáním a připojením práva vši svobody a milosti, kterého, jak známo, užívalo, pokud jde o trhové dny a výroční trh, až do této doby naše město Brno. A aby v budoucnu nevznikly z předřečených věcí našemu městu v Olomouci a jeho obyvatelům nejasnosti, nářky nebo nějaká křivá obvinění, dali jsme jim na záruku tento list, platný na věky, opatřený znamením našich pečeti, s dole psanými svědky, kteří tehdy byli přítomni; jsou to: Nezamysl, olomoucký purkrabí a číšník moravský, Hartlib, komorník moravský, Bsnata, stolník moravský, Henmann, syn Smila z Lichtenburka, Ludslav, lovec moravský, Poia, Zaslav z Penčic a mnozí jiní. Stalo se u Jihlavy léta Páně MCCLXI. Dáno tamtéž rukama Misrů Viléma a Arnolda, tehdy našich protonotářů, třetího dne před idami říjnovými. [13. 10.] Na tergu připsal městský písař Václav z Jihlavy: List krále Otakara na tržnici a výroční trh.

Listinu nebo její části otiskují:

Ant. BOCEK, Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae, III, Olomouc 1841, str. 320, č. 326, (s třemi chybami).

Jos. Wladislaw FISCHER, Geschichte der königlichen Hauptstadt und Gränzfestung Olmütz im Markgrathume Mähren, I, Ol. 1808, str. 98 otiskuje podle dnes nezvěstného pramene listinu s četnými interpolacemi a zfalšovaným zněním textu. Místo „chaufhus“ otiskuje „Rathhaus“.

Wilibald MÜLLER, Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz, Ol. 1882, str. 66, podle BOČKA, připojuje překlad.

Dr. Hans KUX, Ing. M. KRESS, Das Rathaus zu Olmütz, Ol. 1904, str. 91, část listiny podle BOČKA.

Dr. Max HEIN, Geschichte des Handels und Gewerbes von Olmütz im Mittelalter, Ol. 1935, tab. II., reprodukce složené listiny s pečeti, na druhé straně otisk listiny podle BOČKA s malou chybou. V escha: okolo vynechán výčet svědků, připojen překlad.

Rob. SMETANA, Průvodce památkami v Olomouci, Ol. 1948, reprodukuje listinu na obrazové příloze č. 84.

Regest listiny otiskují:

Jos. EMLER, Reges a diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, II, Praha 1882, str. 126, č. 330.

Wilh. SALIGER, Ueber das Olmützer Stadtbuch des Wenzel von Iglau, Brno 1882, str. 15.

F. X. PARSCH, Das Stadt-Archiv zu Olmütz, I, Regesten zur Urkunden-Sammlung, Ol. 1901, str. 3, č. 1.

² Originál v OA v Ol., ve fondu MAO, sb. list. č. 38. Listinu překládáme takto:

Jošt, z boží milosti markrabě a pán Moravy, známo činíme tímto všem. I když pro rozmnožení výhod našich poddaných a věrných se opíráme o zaslouženou přízeň, přivádí nás k tomu prozíravá obezřetnost, jež je řízena úzdou rozumu. Protož chovajíce důvěřivé mínění o našich věrných .. rychtáři, .. konšelech a .. přísežných, jakož i celé obci města Olomouce, jejichž příčinnost nepřestává usilovati neúnavnou vytrvalostí o prospěch a čest téhož města, my s ohledem na ně přejeme a mocí tohoto listu ze zvláštní milosti dovolujeme, aby dříve uvedení naši měšťané ve svrchu řečeném městě Olomouci si mohli zbudovati, vystavěti a zdvihnouti jednu radnici, jak se jim samým bude jevit výhodnější. A aby bylo viděti, že stav téhož našeho města získává výnosný prostředek k růstu, dovolujeme také, aby tíž řečení naši měšťané mohli a byli s to přistavěti v sousedství své radnice, zbudovati a vystavěti jednu tržnici, která se lidově jmenuje kaufhaus (kupecký dům). V kerěžto tržnici budiž jim dovoleno zříditi stánky, v nichž a nikde jinde by kroječi suken, soukeníci, kožišníci, ševci, koželuzi a jiní obchodníci v trhové dny byli nuceni prodávati své zboží, tak, že plat, který by mohl ze stánků tohoto druhu vycházeti, má napříště navždy náležeti a připadati stále tomuto městu a jeho měšťanům. Pod svědecvím toho o listu s přivěšenou naší větší pečeti. Dáno v Olomouci léta Páně tisícího třístého sedmdesátého osmého v pondělí nejbliže přede dnem sv. Martina. [8. 11.]

Na plíce vlevo: Na příkaz pana markraběte Mikuláš protonotář.

Na tergu: Necht si postaví radnici kdekoli chtějí.

Je mi milou povinností poděkovat doc. dr. Zdeněkovi Kristenovi za účinnou pomoc při transkripci a překladu obou listin a za zájem, projevový o tento článek.

Listinu nebo její části otiskují:

Vincenc BRANDL, CDM XI, Brno 1885, str. 120, č. 130, s menšími chybami.

Dr. Hans KUX, Ing. M. KRESS, l. c., str. 91–92, část listiny, s menšími chybami.

Dr. Max HEIN, l. c., str. 30, část listiny, s menšími chybami, připojen překlad.

Reges otiskují:

Wilh. SALIGER, l. c., str. 18.

F. X. PARSCHE, l. c., str. 6, č. 38.

³ Dr. Max HEIN, Bilder aus der Olmützer deutschen Vergangenheit, str. 6, ve sborníku Olmütz, eine deutsche Stadt in Mähren, Ol. 1939.

⁴ Al. Vojt. SEMBERA, Paměti a znamenitosti města Olomouce, Vídeň 1861, str. 12.

Jos. KRAMÁŘ, Olomouc, královské hlavní město Moravy, Ol. 1881, str. 57.

H. DOLEŽIL, Politické a kulturní dějiny král. hl. m. Olomouce, Ol. 1903, str. 16.

V. NESPOR, Olomouc, Průvodce místopisný a kulturně historický, Ol. 1927, str. 15.

Týž, Dějiny města Olomouce, Brno 1936, str. 36–37.

⁵ Václav RICHTER, Raně středověká Olomouc. Stavební dějiny vzniku města. Spisy university v Brně, filosofická fakulta. SPN Praha - Brno 1959, str. 163–168.

⁶ Dr. Georg JURITSCH, Handel und Handelsrecht in Böhmen. Leipzig und Wien 1907, str. 54.

⁷ Dr. Zdeněk FIALA, Panovnícké listiny, kancelář a zemský soud za Přemysla II. ve Sborníku archivních prací archivu ministerstva vnitra, Praha 1951.

J. ŠEBÁNEK - S. DUŠKOVÁ, Kritický komentář k moravskému diplomatáři, SPN Praha 1952, str. 290–291.

⁸ Václav z Jihlavy ve svém Kodexu zaznamenává, že radnice byla prodána v r. 1411 Mertlinovi z Boskovic za 32 kopy grošů (OA v Ol., MAO, rkp. 1540, f. 116a). W. NATHER ve své Häuserchronik lokalizuje tuto starou radnici, jak se jí ještě v 17. stol. říkalo, na Předhradí do domu č. p. 35, dnes tř. 1. máje č. 5 (MAO, rkp. 1896).

Lubor Machytka

GOTICKÉ NÁSTĚNNÉ MALBY V JERONÝMOVĚ KAPLI V OLOMOUCKÉ RADNICI.

Husitské revoluční hnutí zanechalo hlubokou stopu v životě českého národa i v těch místech a městech, která v době revoluce setrvala na straně katolické. Hospodářské, politické, sociální i kulturní dění druhé poloviny 15. století jím bylo poznamenáno, ať už šlo o úsilí vykořisťovatelských tříd, snažících se zabezpečit si trvalé vlastnictví všeho, čeho se zmocnily v husitské době, ať šlo o četné otevřené i skryté formy protifeudálního hnutí či o demokratizační snahy ve veřejném životě našich měst. O dalekosáhlých důsledcích na poli výtvarného umění se zmíníme později.

Mezinárodní obchod, rozrušený bloádou v období husitských válek, začal se znovu rozvíjet za doby poděbradské a poslední třetina 15. století stála též ve znamení velkého rozkvětu obchodu vnitřního. S tím souvisela i hospodářská prosperita našich měst. Ale jejich většinou reakční patriciát nevyužil této situace k vytvoření nových, pokrokových forem výrobních vztahů. Místo rozvíjení kapitalistických výrobních vztahů vracel se obchodní kapitál do pozemkového vlastnictví. Města — zejména královská — získávala poddanské vesnice a přiblížila se charakteru feudálních vrchností. Společensky se to projevilo i honbou nejbohatších měšťanů za šlechtickými predikáty. Takto feudalizovaná města se ovšem nemohla nadíti žádné podpory lidových mas v nastávajícím zápase se šlechtou, jehož hospodářská stránka se projevila už koncem 15. století.

Husitská i pohusitská doba znamenala současně vzestup politického významu měst, vzestup pravomoci městských rad a pokles moci rychtářů spojený s výkupem fojstství.

Přes odlišný průběh husitského revolučního hnutí na Moravě podílela se zejména moravská města na obecném vývojovém proudu, jak to můžeme sledovat i v Olomouci, která zůstala v husitské revoluci věrna straně katolické a v době poděbradské stála na straně Matyášově. Olomouc utrpěla hospodářské ztráty za husitských válek úpadkem obchodu i vzrůstem nákladů na obranu. Město se zadlužilo tak, že ještě v roce 1470 nemělo všechny dluhy zaplacený.¹ Avšak vysoký politický význam města se projevil velmi záhy. Tak už v roce 1435

koúpila městská rada fojtství a samostatně je osazovala. Význam Olomouce se zvýšil i královskými návštěvami. Král Jiří zavítal sem několikrát, než mu Olomučané spolu s jinými moravskými městy vypověděli poslušnost a stanuli na straně Matyáše Korvína, který se v Olomouci nechal zvolit za krále českého v roce 1470. Olomouc byla i místem významné schůzky králů Vladislava a Matyáše v roce 1478, kteří tu sjednali příměří.

Růst politického významu Olomouce nebyl ovšem náhodný. Město prodělávalo v druhé polovině 15. století i silný hospodářský rozvoj. Obchodní podnikání doplňovali olomoučtí měšťané vstupem do těžařských společností. Ve sporu se šlechtou dosáhli i potvrzení mílového práva. Význam řemesel i počet cechů v 15. století vzrostl. V roce 1472 bylo v Olomouci 23 cechů — téměř tolik, co v Praze. Přitom je třeba se zmínit i o růstu jejich politického významu. Řemeslníci byli v této době členy městské rady a zastávali i nejpřednější místa. S touto částečnou demokratizací veřejného života souvisí — jak dále uvidíme — i nové prvky pozdně gotického umění a jejich recepce ze západoevropských měst. — Městské statky se rozmnožily v druhé polovině 15. století o další vesnice: během třiceti let vzrostl pozemkový majetek města celkem o šest vesnic. Novým přírůskem pro městskou pokladnu byly také tři rybníky, zřízené v letech 1435—1462.

Hospodářský rozvoj měl svůj bezprostřední odraz v bohaté stavební činnosti a kulturním životě. Stavby hlavních olomouckých budov a další nákladné podniky spadají právě do tohoto období: dostavba radnice v její první fázi a započetí druhé etapy, stavba městských domů z kamene na rozdíl od dříve používaného dřeva, dokončení monumentálního kněžiště mořického kostela (datováno svorníkem z roku 1483), výstavba nákladného radničního orloje atd. Do druhé poloviny 15. století spadá i vznik většího množství dodnes zachovaných významných uměleckých děl v Olomouci, jako např. sousoší olivetské hory u mořického kostela od mistra Hanuše z Olomouce kolem r. 1480; z téže doby pochází proslulý relief Smrti P. Marie z mořického kostela, do následujícího desetiletí spadá zhotovení bohatého arkýře olomoucké radnice, jehož sochařská výzdoba nemá na Moravě obdoby. V roce 1488 vznikly — jak dále uvidíme — i nástěnné malby v Jeronýmově radniční kapli. Rozvoj kultury je dokumentován mimo jiné tím, že za krále Matyáše dosáhli Olomučané i samostatné školy (mořické). Humanistické hnutí vyvolalo zde v život první humanistickou společnost v českých zemích (sodalitas Marcomannica).

Tyto skutečnosti, jež charakterizují — zdaleka ne vyčerpávajícím způsobem — situaci Olomouce v poslední třetině 15. století, je třeba si úvodem připomenout, abychom si uvědomili onu mimořádnou plnost a intenzitu veřejného života. Pomůže nám to k lepšímu a hlubšímu poznání uměleckých děl, která v té době v Olomouci vznikla, i k správnému posouzení cizích vlivů, které se v nich projevovaly. K uplatnění vlivů západního pokrokového umění nedocházelo ani automaticky, ani náhodně. K jejich pochopení a uplatnění zde mohlo dojít jen proto, že tu vznikaly — byť se zpožděním — i obdobné hospodářské, společenské a politické podmínky jako v městech střední a západní Evropy.

Výstavba kaple sv. Jeronýma v I. poschodí východního křídla olomoucké radnice je v pramenech doložena dvěma důležitými daty: v roce 1444 byla Jeronýmova kaple nově postavena² a v roce 1491 byla vysvěcena biskupem Janem Filípem. Tato dvě data odpovídají zhruba dvěma fázím výstavby této kaple³: v r. 1444 byla vybudována loď kaple o mírně kosodélném půdorysu, zaklenutá síťovou žebrovou klenbou. Skvostný pozdněgotický arkýř pochází z druhého stavebního období, jak tomu nasvědčuje i řada hmotných dokladů: arkýř je oddělen od lodi kaple výrazným triumfálním obloukem a má značně vyšší podlahu. Jeho osa se nekryje s osou kaple. Konečně se liší od lodi i typem klenby (v arkýři je kroužená) a profilem žeber.

V roce 1874 byly tu při opravách kaple objeveny pod nánosem barokní omítky nástěnné malby o celkové ploše 45 m², které (v dnešním stavu) vyplňují čela

gotické klenby až po čáru probíhající asi 3 m nad úrovní podlahy, tvořící 6 obrazů trojúhelníkového tvaru, jejichž odvěsny sledují lomené oblouky žeber.⁴ Na východní stěně kaple jsou tři pole s těmito náměty (počínaje od triumfálního oblouku):

1. Jan Křtitel stojící v krajině, vlevo od něho malá postava klečícího donátora a nápisová páska s latinským prosebným textem.
2. Stojící anděl přidržuje v rubáši mrtvé Kristovo tělo ve svislé poloze, vlevo od něho zbytky stojící postavy neznámého světce, v pozadí kříž s nástroji Kristova umučení.
3. Ukřižování — na kříži mrtvý Kristus, pod jehož pažemi poletují dva andělé, pod křížem nezřetelné zbytky dvou stojících postav.

Na protější západní stěně kaple jsou ve stejném sledu:

1. Sv. Jan na Patmu, který vzhlíží k zjevivší se mu madoně ve svatozáří, kterou mu ukazuje anděl. V levém spodním rohu je malá postava klečícího donátora a erb s řeckým křížem. V pozadí jezero a za ním hornatá krajina s hradem. Na malovaném rámu je vepsáno označení Otto Stritzko rest. L. P. 1947.
2. V interiéru charakterizovaném šachovnicovou podlahou a skříňkou s otevřenými dvířky po levé straně sedí neznámý světec před pultem s otevřenou knihou a krucifixem.
3. Assumpta na půlměsíci.

Sedmý, největší obaz pokrývá severní stěnu kaple nad vchodem. Je na něm znázorněn námět Posledního soudu. Uprostřed nahoře sedí Kristus — soudce v mandorle s mečem a lilií u hlavy, po stranách dva andělé — trubači, pod nimi klečí přímluvci P. Maria a sv. Jan, od nich na každé straně v obloukovitém uspořádání po šesti sedících postavách apoštolů. Pod Kristem je kříž přidržovaný andělem, po obou stranách kříže několik otevřených hrobů, z nichž povstávají mrtví, částečně zahalení v rubáše. Při levém spodním okraji skupina blažených, které vítá několik andělů, vpravo skupina zatracených, které vlekou ďábelské nestvůry do pekla. Archanděl Michael s mečem v ruce svádí s ďáblem boj o duše souzených. — Na lomeném oblouku nad Posledním soudem je namalována bílá páska s gotickým letopočtem 1488.

Než přikročíme k slohovému rozboru, je třeba se seznámit podle archivních dokladů památkové péče s osudy těchto nástěnných maleb od doby jejich objevení (1874) až po poslední opravu provedenou v roce 1947.⁵

Centrální komise pro památkovou péči ve Vídni oznámila v r. 1874 objev těchto maleb a vyslovila názor, že jsou snad od Václava z Olomouce a slohovou příslušností patří české škole malířské. Olomoucký konzervátor hrabě Belrupt sdělil, že obrazy jsou zřejmě německé, že jsou toho druhu, jako gotické malby v křížové chodbě olomouckého domu a že snad pocházejí od několika umělců.

V r. 1875 podal o malbách zprávu kustos Fr. LIPPMANN. O Posledním soudě praví, že malba je zachována v plné svěžesti (kromě pekování, kterým byl narušen na četných místech povrch před nanesením barokní omítky). Opravou maleb a doplněním chybějících částí by se dosáhlo podle Lippmanna příznivého vzhledu, ale uměleckohistorická hodnota maleb a jejich originalita by tím byla ztracena. Proto navrhl provést kople na plátně ve slepých rámech a zakrýt jimi fresky, případně je zakrýt obrazy s jinými náměty.

V r. 1875 oznámila městská rada v Olomouci, že zajištění fresek bude provedeno posléze navrženým způsobem.

Za okupace přišla znovu na přetřes otázka restaurace nástěnných maleb v Jeronýmově kapli. Asi z počátku ledna 1943 pochází rozpočet akad. malíře O. Stritzka na 48.000 K. Zastupující německý přednosta brněnského památkového úřadu Kühn však sdělil dopisem z 9. 1. 1943 olomouckému starostovi, že tato nabídka je nepřijatelná, že je třeba litovat, že nejsou k dispozici němečtí restaurátoři a že čeští této situaci zneužívají.

Po osvobození provedl v roce 1947 opravu akad. malíř O. Stritzko ze Staré

Říše na náklad ÚNV v Olomouci s příspěvkem ministerstva školství. V brněnském památkovém archivu není zmínky o přípravách restaurátorských prací, je tu jen velmi málo zpráv o jejich průběhu a stručný kolaudační protokol bez restaurátorské zprávy. Částečná fotografická dokumentace stavu před opravou a po ní je v archivu Vlastivědného ústavu v Olomouci. Z těchto dokladů a ze současného stavu malby po opravě je patrné, že během provádění oprav vznikly pochybnosti o správnosti postupu restaurátorských prací,⁶ že s restaurátorem byly projednány konečné úpravy, zejména tam, kde bylo nutno potlačit a zjednodušit retuše.⁷ Zápis o provedené kolaudaci (ze dne 23. 10. 1947) konstatuje, že zabezpečení maleb bylo provedeno odborně, že doplňky nikde nepřekročily přípustnou míru a omezily se na nezbytné scelení roztržštěných ploch bez újmy originality maleb.

Nicméně současný stav fresek po opravě a srovnání se snímky zachycujícími stav před opravou nás nutí vyslovit právě v tomto směru vážné pochybnosti o správnosti a míře provedených oprav. Jsme toho názoru, že restaurátor překročil přípustnou míru doplňků v barvě a kresbě. Především příliš důrazné přetažení obrysů tvarů proměnilo malby v bezduché, plošné schéma a zbavilo je velké části jejich původnosti.⁸

Odborná literatura se dosud zabývala nástěnnými malbami a otázkou doby jejich vzniku i autora jen zřídka a letmo. První zprávy publikoval F. LIPPMANN⁹ v r. 1875. Podle jeho názoru vykazuje Poslední soud znaky umění předcházejícího tvorbě Jana van Eycka s kresbou připomínající německé umění z poloviny 15. století. Českou malířskou školu 14. století připomíná jen málo znaků. Všeobecný charakter Posledního soudu nasvědčuje době vzniku kolem 1444, některé rysy (ostře zalamované záhyby) jej však posunují do pozdějšího období. Vliv flámského malířství jeví se Lippmannovi nepochybným. Proto dochází k závěru, že na malbě Posledního soudu pracovali dva malíři — jeden starší, tvořící v tradici česko-německé malby 14. století, druhý mladší, ovlivněný van Eyckem. Podle toho vznikl Poslední soud v osmdesátých letech nebo i později. Ostatní malby vykazují znaky starší generace flámské malby a pocházejí z doby kolem roku 1444 od jiného autora.

A. PROKOP¹⁰ klade shodně s LIPPMANNEM malby na východní a západní stěně do doby kolem r. 1444, Poslední soud do období 1480—1500.

Podrobněji se zabýval radničním freskem F. DRKAL¹¹ po provedené restauraci. Ve své studii, jejíž závěr nebyl publikován, hájí myšlenku dvou autorů Posledního soudu (zvlášť pro spodní a zvlášť pro horní část). V jednotlivých částech obrazu rozpoznává vlivy italského umění, počínajíc prvky glottovské malby a díla Simona Martiniho až po italskou tvorbu druhé a třetí čtvrtiny 15. století, jakož i vlivy nizozemského malířství 15. století (Rogier van der Weyden, Memling).

Po opravách fresek provedených v roce 1947 můžeme dnes jen s jistými výhradami provádět rozbor díla, do něhož ruka restaurátorova vnesla mnoho nových rysů, a přirozeně ani fotografická dokumentace stavu před opravou není zcela spolehlivým vodítkem pro další úvahy. Práce je ztížena i nedostatkem zpracovaného a publikovaného materiálu o našich pozdně gotických nástěnných malbách. Přesto se zdá být nepochybným, že se vročení odkryté při poslední opravě (1488) shoduje s dobou vzniku těchto maleb a že jejich vzdáleným východiskem je nizozemská malba rogierovská, prošlá filtrem malířství německého (hlavně porýnského a jihoňmeckého) a rozšiřovaná z velké části současnou německou grafikou.

Už ikonografická stránka olomouckého Posledního soudu ukazuje na západní prameny. Je sice značně rozdílná od vertikálního pojetí Jana van Eycka (Lenin-grad, Eremitáž) i na něho navazujícího Petra Christa, jakož i od Rogierova oltáře z Cambrai (Madrid, Prado). Více styčných bodů nalezneme v obraze Cesty do nebe od Dirka Boutse (muzeum v Lille) a zejména Poslední soud kolínského malíře Stephana Lochnera, kde se předpokládá nizozemská předloha, má přede-

vším ve skupině vyvolených nejeden obdobný rys s olomouckým dílem. Po stránce obsahové byl však autor radničních maleb, zařazující nejvyšší světskou a církevní vrchnost do skupiny vyvolených, značně vzdálen kolínského vzoru, který s nápadnou dávkou politického záměru umístil papeže, kardinála, biskupa i panovníka do zástupu zavržených. Tím vyniká zcela jednoznačně i rozdíl společenských podmínek, v nichž obě díla vznikla.

S nástěnnou malbou Posledního soudu z této doby setkáváme se na Moravě v Bořitově, kde se cyklus klade do let kolem 1480 a jako grafické předlohy se uvádějí zejména práce mistra ES.¹²

Ikonografické a kompoziční bohatství Posledního soudu v Jeronýmově kapli ve srovnání se zkratkou, v níž je tento námět podáván současnou německou grafikou, svádí k domněnce, že autor olomouckých fresek znal své západoněmecké vzory snad přímo z vlastního názoru.

Na podobný původ ukazuje také ikonograficky poměrně vzácný námět Kristova mrtvého těla, držného andělem.¹³ Rovněž Ukřižování oživené dvěma malými tmavými poletujícími andělky prozrazuje příbuznost s roglerovským základním typem v Ukřižování vídeňské galerie, převzatým mj. kolínským Místrem Mariína života. Sv. Jan na Patmu byl často opakovaným námětem německé grafiky, kompozičně blízká olomouckému obrazu je rytina Martina Schongauera. S motivem bezlistých stromů v krajině, jaké vidíme v Olomouci na obraze s Janem Křtitelem, setkáváme se častěji jak v nizozemském malířství (např. Hugo van der Goes, Gerard David), tak v německé grafice (Martin Schongauer).

Rovněž další složky olomouckých maleb ukazují, do jaké míry jejich autor našel poučení v německém malířství po polovině 15. století, tedy v době, kdy bylo rozhodným způsobem ovlivněno nizozemskou malbou do té míry, že se Kolín n. R. stal přímo předměstím nizozemského umění. Především použitý systém většinou tvrdých lámaných záhybů se štěrbinovitými hloubkami, proporční kánon protáhlých postav s malými hlavami, typika tváří, úbory andělů, tvar kříže — to vše nám stále znovu a znovu staví před oči vzory porýnské a nizozemské malby i německé grafiky, zejména Martina Schongauera a Mistra ES, případně i staršího Mistra hracích karet (L I, 58. 28). Totéž lze říci o poměru mezi draperií a tělem. Přes velké bohatství záhybů nejsou tvary lidského těla zastřeny, spíše naopak zdůrazněny protikladem draperie napjaté na povrchu tělesného tvaru a silně zřasené na jeho obvodu. — S tím souvisí i prvky pozdněgotické tvarové dynamiky. Prudké rozevlátí plášťů obou andělů Posledního soudu připomíná např. rytinu archanděla Michaela od M. Schongauera i Ukřižování od Mistra Mariína života, tím vším zase kotví v nedostupném vzoru Rogiera van der Weyden (Ukřižování vídeňské galerie).

A nejlný — jen ještě úplnější — obraz obdržíme při srovnání se současným českým deskovým malířstvím. Jako slohově nejbližší se jeví dílo mistra Puchnerova oltáře z r. 1482, opírající se o nizozemský vzor, dále Křivoklátský oltář z r. 1494 (pod vlivem kolínských Mistrů života a oslavy P. Marie) a křídla oltáře z Doudleb (1494), čerpající z grafických vzorů M. Schongauera a Václava z Olomouce. Korunovaná Assumpta je téměř zrcadlovým obrazem Madony na půlměsíci na Hlubockém epitafu, který stojí pod vlivem Mistra Mariína života a Dirka Boutse.

To vše nám opět a opět zcela jednoznačně potvrzuje, že svým námětem i slohem kotví nástěnné malby olomoucké radnice v německém, zejména porýnském malířství a jeho prostřednictvím v umění nizozemském. Přímý grafický nebo jiný vzor se zatím nepodařilo zjistit.

Pokud jde o otázku dvou autorů, nezdá se být tato domněnka dostatečně zdůvodněna, i když jednotliví restaurátorova ruka mohla přispět ke smazání rozdílů mezi jednotlivými obrazy nebo jejich částmi. Hlavní rozdíl se jeví mezi figurálně a kompozičně bohatým, hovorným a dramatickým obrazem Posledního soudu s řadou lidových typů na jedné straně a mezi statickými, kompozičně

jednoduchými a figurálně nebohatými malbami na východní a západní stěně na straně druhé. I v nich se však objevují bezprostřední prvky skutečnosti v drobných postavách klečících donátorů jako nesmělý pokus o portrét. Po formální stránce tu však není podstatných rozdílů.

Zbývá ještě si připomenout důvody a podmínky pronikání vlivů nizozemského a německého umění do našich zemí v druhé polovině 15. století. Koncem 14. a začátkem následujícího století probíhal téměř paralelně vývoj dvorního umění burgundského a českého. Avšak to, co v Čechách s Lucemburky žilo a zaniklo, bylo na západě přeneseno ode dvora do měst v tom okamžiku, kdy města získala na ekonomickém a politickém významu a stala se též vlastními nositeli kulturního vývoje. Tak vzniklo západně od Rýna v pravém slova smyslu měšťanské umění. Bylo to umění vysokých hodnot realistických, na jehož vzniku stojí jména bratří van Eycků a Mistra z Flémalle. Ti zašli nejdále na cestě za přírodou a skutečností. Ale středověk ještě nebyl mrtev a reakce v díle Rogiera van der Weyden následovala. Byl to částečný návrat ke středověku na kvalitativně vyšším stupni s bohatým uměleckým využitím jednotlivých prvků skutečnosti a v soulase se zájmy vládnoucích městských vrstev. Německé měšťanstvo, které se opozdilo ve vývoji za Nizozemím, nevidělo ani tak progresivní rysy burgundského malířství jako spíše středověk v něm přežívající, jeho rytířsko-romantické prvky. To se projevilo v Německu už při vzniku tzv. měkkého slohu, který vyvrcholil v Kolíně n. R. nárazem regotizačního směru. Vzpoury kolínských řemeslníků koncem 14. století byly dostatečným důvodem pro to, aby kolínský patriciát nepodporoval realistickým uměním probouzející se smysl nižších společenských vrstev pro skutečnost. A když pak — po grandiózním, ale krátkém intermezzu drsného realismu Konráda Witze a Hanse Multschera — otevřelo Německo své brány nizozemským vlivům naplno, stannolo ve znamení rogierovského umění, stavícího realistické prvky do služeb středověkých ideálů.

Umění porýnské oblasti, jehož prostřednictvím pronikaly nové proudy i do našich zemí, šlo vždy spíše o znázornění patricijského ideálu než měšťanské skutečnosti. I dílo Martina Schongauera a Mistra Hausbuchu představuje v souvislosti s polovičatou a ne jednoznačně pokrokovou společenskou situací německých měst zvláštní směr dvorní aristokratické strojenosti a měšťanského realismu.

V našich zemích to byla právě husitská revoluce, která přes svoji porážku rozhodujícím způsobem zasáhla do podstaty české kultury v 15. století. Také u nás se především města stala nositeli, producenty i odběrateli této kultury, která je „městská a měšťanská svým rázem, původem a určením“.¹⁴ Tím, že proti rafinované aristokratické kultuře předhusitské doby postavila husitská revoluce požadavek sdílnosti a podřízení formy obsahu, položila důraz na děj a široce vypravovaný námět, vytvořila tím i přes svou porážku předpoklady pro nástup pozdní gotiky, která se jako hotový, ze západu přenesený slohový útvar stala především výrazem nové městské kultury. Je jen přirozené, že se v podmínkách poražené revoluce a v rukou měšťanstva, kolísajícího mezi hospodářským a politickým pokrokem a reakcí, mohla u nás v druhé polovině 15. století projevit prakticky až druhá vlna, vyšlá z okruhu Rogierova umění.

Podobně jako krátce před tím Mistr Puchnerova oltáře připjal se i autor fresek olomoucké radniční kaple na hlavní západní vývojový proud, byť snad s menším zdarem a nižší uměleckou kvalitou, která vyznačovala v té době většinu našich nástěnných maleb.

Nešlo ostatně o jediné takové spojení Olomouce s uměním měšťanského západu. Připomeňme si alespoň současného zlatníka a rytce Václava z Olomouce, autora kopií Schongauerových a Dürerových rytin (ale také ostře protipapežsky zaměřeného listu Papstesel). Václav vytvořil též řadu listů přímo podle obrazů v Kolíně n. R. Ještě jasnějším důkazem bezprostředních styků se západoevropským uměním je dílo sochaře Hanuše z Olomouce, na které vrhla nové světlo studie J. KRČÁLOVÉ.¹⁵ Hanuš z Olomouce, rovněž současník vzniku radničních

maleb a autor velmi hodnotného sousoší na jižní straně mořického kostela, pracoval před rokem 1480 v Kostnici a Curychu, přinesl k nám sochařské umění poznamenané vysokými kvalitami hornorýnského umění, zejména díla Nicolause Gerhaerta z Leydenu. V malbách jeho zhořeleckého oltáře se rovněž projevují vlivy porýnského malířství a grafiky.¹⁶

Konečně je třeba připomenout, že i v olomoucké iluminátorské dílně vznikla v druhé polovině 15. století prvořadá díla se silnými ohlasy malby nizozemské a německé, většinou prostřednictvím německé grafiky.¹⁷

Konečně jasno do otázky autorství olomouckých nástěnných maleb budou snad moci vnést další srovnávací studie, které podchytí pokud možno celý zachovaný fond malířských a sochařských památek moravské a slezské oblasti na konci středověku.

Poznámky:

- 1 V. NĚSPOR, Dějiny města Olomouce. Brno 1936. S. 79 n.
- 2 B. DUDÍK, Olmützer Sammelchronik, kronika A. Brno 1861.
- 3 V. RICHTER, Raněstředověká Olomouc. Praha - Brno 1959. S. 170.
- 4 F. LIPPMANN, Alte Wandmalereien in Olmütz. Mittheilungen der k. k. Central-Commission. N. F. I (1875) s. 21 n. Autor píše o nepatrných zbytcích středověkých maleb na klenbě a vyslovuje domněnku, že celý vnitřek kaple byl původně pokryt výmalbou.
- 5 F. LIPPMANN, l. c. S. 21 n. — Výtah ze spisů býv. Centr. komise (archiv býv. SPÚ Brno č. 421 (1934)).
- 6 Úřední záznam ze dne 5. 4. 1947 — spis č. 1006/47 SPÚ Brno.
- 7 Úřední záznam ze dne 11. 4. 1947 tamtéž.
- 8 Dále se naskytá otázka, zda nebyla pozměněna ikonografie prostřední malby západní stěny kaple, kterou označil F. LIPPMANN v r. 1874 jako Zvěstování a která dnes představuje světce sedícího u pultu s knihou.
- 9 F. LIPPMANN, l. c., s. 21 n.
- 10 A. PROKOP, Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung. II. sv., Wien 1904. S. 631.
- 11 F. DRKAL, Gotická freska kaple sv. Jeronýma na olomoucké radnici. Věstník ONV hlav. města Olomouce, VII (1948), s. 62 n.
- 12 Meister des Hausbuches L VIII, 20.
- 13 V. KRATINOVÁ, Gotické nástěnné malby v Bořitově. Umění II (1955), s. 298 n.
- 14 J. PEŠINA, Česká malba pozdní gotiky a renesance. Praha 1950. S. 8.
- 15 J. KRCÁLOVÁ, Příspěvek k poznání díla Hanuše z Olomouce. Umění IV (1956), s. 17 n.
- 16 Mistr Hanuš pracoval ve Zhořelci podle J. KRCÁLOVÉ v letech 1488–1503. V r. 1487 nacházíme zmínku v olomouckém archivu o Hanušovi z Olomouce. I když J. KRCÁLOVÁ odmítá totožnost obou osob, není vyloučeno, že bude třeba v tomto směru umělecké poměry v Olomouci dále zkoumat.
- 17 A. FRIEDL, Moravská knižní malba XI.–XVI. stol. Katalog výstavy 1954–1955.

Václav Burian

ZVONAŘSKÁ FORMULE NA HODINOVÉM CIMBÁLU OLOMOUCKÉ RADNICE Z ROKU 1501

Oprava věže olomoucké radnice, zahájená v roce 1961, usnadnila přístup ke zvonům ve věžní helmici a byla tak současně příležitostí k nové revizi nápisu na hodinovém cimbálu z roku 1501, shodou okolností právě ve 460. roce jeho existence.¹ Následující úvaha je pouze příležitostným příspěvkem, který si nečiní nároků na monografické vyčerpání problému, spíše naznačuje řadu nových problémů.

Cimbál olomoucké radnice připomíná tvarem žebra vzor nakreslený Vavřincem Kříčkou.² Zvonařská formule vyplňuje nápisovou pásku při horním okraji pláště v délce 381 cm, na boku pláště je čtyřúhelníková horizontálně zvlněná kartuše s označením dílny. Písmo, gotická minuskule, je v nápisové pásce vysoké 4 a 5,5 cm, slova jsou rozdělena desíti miniaturními zvonky³ (zvl. na začátku a konci textu) a devíti křížkovými znaménky. Nápisovou pásku lemují dvě linky ve vzdálenosti 9 cm. Dva miniaturní zvonky a růžice rozdělují slova v kartuši s označením dílny; text je zde rozdělen do dvou řádků, velikost typů je 1,8 až 2,1 cm.

Čtení tohoto nápisu má svoji historii. Nejstarší přepis zvonařské formule se do-

choval ve zprávě brněnském guberniu z 5. prosince 1828,⁴ již tvoří celý konvolut nápisů z náhrobků, budov, zvonů ap. Autor této zprávy, nejspíše někdo z úřednictva olomouckého magistrátu, pokusil se o věrný epigrafický přepis i napodobením typů písma, kdežto vlastní textová stránka se vyznačuje řadou poklesků. Přepisovač zaměnil čtvrté slovo *nunquam* za zkrácené *non*, které dále vložil před *ignem*, i na další tři místa, kde jím nahradil slova *vel*, *aut*, *festum* zaměnil za *tectum* a navíc posunul na konec věty s nezbytným *non*. Zasněcovací část formule dokonce rozmnožil o *fusa sum* a zasáhl do zkratkového způsobu datování, přičemž mu vypadlo slovo *primo*. V označení výrobce změnil slovosled i pravopis, vrcholem je záměna slov *me fecit* za *Meseritsch*, čímž bezděčně lokalisoval dílnu, jak bude ukázáno v dalším. Soustavu rozdělovacích znamének, která je zjednodušena na křížky, rozvrhl opisovač rovněž po svém. Nejlépe jsou jeho chyby patrné při srovnání faksimilí z r. 1828 a 1961.

en / ego campana + nō pronuncito vana + nō ignem +
nō bellum + non finus + nō tectū + fusa sum in hono-
rem sanc̃ francisci a. dñi . m . cccc.

Johannes Meiser Kandler
Meeritsch.

Faksimile opisu z r. 1828.

Uvedený pramen měl pravděpodobně za předlohu, případně byl předlohou rukopisu kdysi uloženého v olomouckém městském archivu. V r. 1898 použil tohoto rukopisu olomoucký musejník prof. Adolf Nowak v článku *Inscriben aus Alt-Olmütz*,⁵ kde nápis publikoval s některými změnami [vynecháno slovo *en*, některé zkratkové a pravopisné úpravy]. Olomoucký rukopis se později asi ztratil, alespoň archivář MUDr. J. Kux ho do r. 1904 nenašel.⁶ Tento přepis, publikovaný Nowakem, byl přejímán dále, téměř beze změn ho přetiskl v r. 1904 Augustin Prokop ve statí o moravském renesančním zvonařství.⁷

Ve svém díle o olomoucké radnici sice použil Kux některých epigrafických záznamů podle A. Nowaka, text na hodinovém cimbálu však nahradil vlastním přepisem, který pořídil dne 20. července 1903, v době oprav radnice.⁸ Jeho přepis je mnohem správnější, avšak již první slovo četl *eu*, před slova *ignem* a *bellum* vsunul opět samovolně *non*, zkratku *aen* přepsal *aeo* a četl *adeo* a provedl drobné změny oproti originálu v zásvětné části formule. Možno předpokládat, že tento přepis byl ovlivněn předchozí verzí publikovanou Nowakem.⁹

Poslední přepis je založen na čtení na místě a pauzované faksimilí, podle níž byla provedena přiložená kresba. Celá formule zní takto (přepis je podřízen možností tiskárny, např. miniaturní zvonky, které místy tvoří rozdělovací znaménka, jsou nahrazeny ★, nebylo možno použít dlouhého s atd.)¹⁰

★ en / ego campana ★ nunqu[a]m ★ pronuncito[!] ★ vana + ignem + vel
★ festum + bellum + aut + finus[!] + honestum + a[m]eu[!] + in + hono-
re + s[anc]t[i] francisci ★ anno ★ domini ★ millesimo ★ cccc primo
maister ★ johannes ★ kondler ★ me fecit¹¹

Pokud mně bylo možno zjistit, obvykle se nevyskytují na pracích meziříčského

Jana Konváře, který přichází v úvahu jako jeden z výrobců, kromě textů o zasvěcení a označení dílny nějaké typické formule, jak tomu bylo u jiných výroben. Proto snad ani nepřekvapí, že si vypůjčuje text *en ego campana...*, obvyklý u českých současníků, mistrů pražského Bartoloměje,¹² Jiljího,¹³ a Jiříka z Chrudimě.¹⁴ V olomouckém případě ovšem dvouverší na začátku formule není vhodným textem pro hodinový cimbál, bylo zřejmě voleno mechanicky a je doprovázeno i chybami, na něž je v přepise upozorněno. Ke zkratce *amen (aeu)* nutno poznamenat, že zkracovací znaménko bylo omylem přesunuto nad následující *in*, třetí písmeno *n* bylo omylem zaměněno za literu *u*. Zkrácenina slova *amen* tvoří podle všeho poslední výplň nápisové pásky. Otevřenou otázkou zůstává důvod zasvěcení zvonu na jméno František i okolnosti jeho pořízení v r. 1501.

Další otázkou je lokalizace dílny. V 16. století se Kondlerové objevují přímo v Olomouci, mezi nimi Jan.¹⁵ Jsou tedy dvě možnosti: buď jde o doklad dosud neznámé zvonařské dílny v Olomouci, což je velmi pravděpodobné, nebo o výtvar jednoho ze tří Janů Konvářů působících na Moravě, v tomto případě nepochybně nejstaršího, který je doložen podle datovaných prací ve Velkém Meziříčí v letech 1483—1503¹⁶ a užil zde zněmčené formy jména. Počátky jeho činnosti souvisejí se spolupracovníkem Ondřejem z Hradce,¹⁷ pokračovateli dílny pak byli prokazatelně v letech 1527—1554 Matěj¹⁸ a 1567—1581 Adam¹⁹ Konvářové. Vyškovskému²⁰ nebo uničovskému²¹ Janu Konvářovi nelze cimbál připsat, neboť jejich dílny pracovaly mnohem později. V této souvislosti považují za nutnou alespoň letmou zmínku o příjmení Konvář, kteroužto formu lze považovati pouze za označení řemeslného směru, do jehož okruhu spadalo konvářství, puškařství, dělolijectví, zvonařství ap.²² Původně tomu tak jistě bylo, avšak důsledné užití právě u posloupných velkomeziříčských zvonařů ukazuje, jak se domnívám, na vznikající příjmení. Prozatím by však bylo nejvýš hypotetickým uvádět jména Konvářů v Čechách²³ a na Moravě²⁴ do nějakých rodových vztahů, neboť obvykle jde opravdu o pouhé označení zaměstnání, např. u uničovského mistra Jana, který se psal *Jan konvář a zvonař* na zvonu pro Nemeckou Libavou z r. 1561,²⁵ obdobně vyškovský Jan na tovačovském zvonu z r. 1582.²⁶ V této úvaze bychom se dostali k problémům, zda někteří Konvářové nebyli současně kněžími (na zvonu ve Štarnově *Jan Plebán Konvář z Uničova*,²⁷ královéhradecký Václav se psal r. 1542 *Farář*, jinak *Konvář*²⁸), jaké byly souvislosti plnění objednávek pro různé církve (tak údajně pro bratrskou sborovou zvonici v Třebíči ulil zvon r. 1558 vyškovský Filip,²⁹ zvon uničovského Jana z roku 1564 prý měl do r. 1749 obraz Martina Luthera,³⁰ jaké jsou momenty národnostní (Konvář = Kandler, Kondler), ale to bychom se příliš vzdálili od našeho tématu, které stejně nevyčerpává daný objekt po všech stránkách, jak bylo řečeno v úvodním odstavci a prozatím nemůže jednoznačně zodpovědět otázku autorství olomouckého radničního cimbálu.

Hodinový cimbál olomoucké radnice je pozoruhodným dokladem moravského zvonařství a představuje významnou součást kulturního dědictví, svojí funkcí stále spojenou se životem Olomouce; nelze jinak, než vedle upozornění na jeho historický význam poukázat i na nutnost odborné péče.³¹

¹ Dne 9. října 1961 byla zhotovena pauza celého nápisu, podle ní přiložená kresba.

² Vavřinec KRICKA z Bityšky. Návod k lití a přípravě děl, kulí, hmoždířů, zvonů, konví ke zvedání vody k vodotryskům ap. četnými kresbami opatřený (Mathesis Bohemica). „Historická knihovna technická“. Rada pramenů I/I. Praha 1947. Str. 37a.

³ Tohoto rozdělovacího znaménka užíval např. pražský zvonař Bartoloměj (L. KYBALOVÁ, Pražské zvony, „Praha - město umění“ sv. 4, Praha 1958, str. 54), a to u zvonu s typickou formulí „en ego campana...“ z r. 1518 u sv. Jindřicha na Novém Městě v Praze (l. c. 106), dále se znaménko objevuje na anonymním zvonu v Rychmburku (l. c. 51) a na díle zvonaře Jiřího z r. 1494 v Přáslavicích, kde motiv zvonu je kombinován konvicemi.

⁴ Státní archiv Brno, fond G 11, č. 296, f. 187a.

⁵ „Mittheilungen der k. k. Central Commission“ roč. XXIV, 1898, str. 105: „Ego campana + no. pronuncio vana + no ignem + non bellu + no funus + non tectu + fusa sum in honorem sanc. francisci a. dm. m. ccccc. Joannes Meister Kandler Meseritz.“

⁶ H. KUX - M. KRESS, Das Rathaus zu Olmütz, Olomouc 1904, str. 102.

7 A. PROKOP, Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung, III, Wien 1904, str. 917.

8 KUX-KRESS, str. 99: „Eu! Ego campana
nunquam (sic) pronuncito (sic) vana,
non ignem vel festum,
non bellum aut funus, honestum.

Aeo (anstatt adeo) in honor. s. Francisci anno domini millesimo CCCCC primo ... Maister Johannes Kondler me fecit.“

O nápisu se zmiňuje KUX také v článku Zur Mährischen Glockenkunde, „Deutsche Zeitung“ 30. 10. 1926.

9 KUXOV přepis revldoval v r. 1945 tehdejší přednosta olomouckého městského stavebního úřadu.

10 Za jazykovou konzultaci při práci na článku děkuji J. Bistřickému, pracovníku Státního archivu.

11 Český překlad: „Hle, já zvon nikdy neoznamuji nadarmo oheň nebo svátek, válku nebo počestný pohřeb. Amen. Ke cti sv. Františka léta Páně 1501. Mistr Jan Kondler mne zhotovil.“

12 Dráčov 1503 (J. HEJNIC, Nápis na českých zvonech ve 14. až 16. století, „Časopis Národního musea“, oddíl věd společenských, roč. CXXIX, 1961, str. 8), Radom 1520 (tamt. 9), Praha - Pankrác 1505 (tamt. 30, KYBALOVÁ 142), Praha - Staré Město 1507 (KYBALOVÁ 98), Praha - Nové Město 1518 (tamt. 105).

13 Nejstarší doklad vůbec z r. 1477 (HEJNIC 27).

14 1511 (HEJNIC 28), ale v českém znění: „ya zwon nykda nadarmo nezwonym ...“

15 V Olomouci se objevují Kandlerové, tj. Konváři (Klement, Jakub, Václav, r. 1526 lil pro Cholinu zvon Martin, srv. KUX, „Deutsche Zeitung“ 30. 10. 1926). Jan Kandler se uvádí k roku 1511 nepřímo, v souvislosti s manželkou (Měst. archiv Olomouc, rkp. 1024, f. 2, 6).

16 A. PROKOP (II, 648) klade jeho činnost do let 1470–1498, pracoval však déle. Z jeho zvonařských prací možno uvést tyto: Třebíč 1483 spolu s Ondřejem z Hradce (J. P. Cerroni, „Glockeninschriften“, f. 73a, StA Brno, fond G 12, sing. I 58; dále cituji Cerr.), Slatina 1495 (Cerr. 53b), Třebíč 1496 (tamt. 73a), Třešť 1496 (tamt. 25b), Hartikovice 1503 (StA Brno, G 11, č. 296, f. 151a), Mostiště (Cerr. 96b).

17 Cerr. 73a.

18 Matěj Konvář, Velké Meziříčí: Studená u Telče 1507 nebo správněji 1527 (Cerr. 18b, StA Brno G 11, č. 296, f. 250b), Horní Boianovice 1542 (Cerr. 22b), Krhov 1554 (tamt. 28b).

19 Adam Konvář, Velké Meziříčí: Boskovice 1567 (Cerr. 184a), Myslibořice 1567 (tamt. 51a), Olešná 1568 (tamt. 92a), Telnice 1569 (tamt. 43b), Mikulovice 1570 (tamt. 29a), Biskupice 1569 (tamt. 72a), Čučice 1581 (tamt. 31b), Třebíč 1581 (tamt. 73a), Olší u Tišnovic (tamt. 18a).

20 Jan Konvář, Vyškov: Dolní Dlouhá Loučka 1551 (Cerr. 201a), Ivančice 1571 (tamt. 262b), Bučovice 1575 (tamt. 92b), Tovačov 1582 (tamt. 216a). A. PROKOP uvádí, že jde o syna vyškovského zvonaře Filipa (III, 919), který užíval rovněž přídomku Konvář (viz zde pozn. 14).

21 Jan Konvář, Uničov: Štámov 1557 (Cerr. 183a), Německá Libavá 1561 (tamt. 201a). Na zvonu pro Německou Libavou se imenuje „Mister Jan konvář a zvonař při městě Hunčově.“ Podobně na zvonu v Děřichovicích u Bruntálu, jak je zřejmě z faksimile, uložené v pozůstalosti J. Vyvlečky (StA Olomouc). Zkomolená faksimile je označena jako „záhadný nápis“, uvádím proto její doslovný přepis: „Mister Jan plebán a konvář z Uničova tento zvon ulil 1564“.

22 Srv. cit. dílo Vavřince KŘÍČKY a u KYBALOVÉ str. 48.

23 Přijmení Konvář užívali pražský Hanuš 1453–1493 (HEJNIC 7), královéhradecký Václav 1542, 1544 (tamt. 19), chrudimský Jiřík 1511 (tamt. 28), pražský Stanislav 1558 (KYBALOVÁ 103).

24 Uvádím je alespoň schematicky podle dílen a prací sepsaných J. P. CERRONIM a moravským guberniem:

Filip Konvář, Vyškov: Němčice u Sloupu 1551 (Cerr. 86b), Knínice 1556 (tamt. 140a), Plumlov 1556 (tamt. 183a), Kroměříž 1557 (tamt. 186b), Archlebov 1558 (tamt. 9a), Plumlov 1558 (tamt. 183a), Podbřežice 1558 (tamt. 70a), Třebíč 1558 (tamt. 73a, F. HREJSA, Sborové Jedno y bratrské, „Reformační sborník“ sv. VI, Praha 1937, str. 10), Želetice u Kyjova 1562 (Cerr. 65a), Staré Hvězdlice 1568 (tamt. 92b). Podle biblického citátu („Milujte spravedlnost, kteří soudíte zemi ...“) náleží sem jinak nesignovaný zvon pro Lipovec z r. 1567 (Cerr. 85a).

Václav Konvář, Velká Bíteš: Podžďárec 1561 (Cerr. 18a), Doubravník 1562 (tamt. 17a), Olešnice 1562 (tamt. 24a), Dolní Loučka 1563 (tamt. 17b), Dukovany 1567 (tamt. 31b), Německé Klnice 1567 (tamt. 3a), Újezd 1568 (tamt. 17b), Staré Brno 1568 (tamt. 82a), Velká Bíteš 1568 (tamt. 5b, StA Brno, G 11, č. 296, f. 148a), Hunkovice 1569 (Cerr. 75a), Černovice u Doubravníka 1570 (tamt. 17b). Z Václavovy dílny vyšly r. 1554 dva zvony pro Meziříčí, jak tomu nasvědčuje zvonařská formule, typická pro jeho dílnu: „... k svolání slova Božího ...“

Jakub Konvář (místo neznámo): Telč 1550 (StA Brno, G 11, č. 296, f. 259a), Koněšín (Cerr. 6b).

Jiří Konvář, Jihlava: Třebíč 1595 (Cerr. 78a, b), Běhařovice (Cerr. 72a).

Kromě toho A. PROKOP (III, 919) uvádí jméno slavného zvonaře Vavřince Kříčky v německé obměně Lorenz Kandler, k r. 1526 Martina Kandlera v Olomouci, z mladších 1603 Lukáše Kandlera v Jihlavě, 1614 Wolfa Kandlera v Třebové a 1673 Lukáše Glunera Kandlera v Jihlavě.

25 Cerr. 201a.

26 Tamt. 216a.

27 Tamt. 183a.

28 HEJNIC 19.

29 HREJSA 10.

30 StA Olomouc, pozůstalost J. Vyvlečky (srv. pozn. 21).

31 Podle stop na tzv. „ráně“ byl cimbál již několikrát pootočen, čímž se prodlužuje jeho životnost a předchází nebezpečí puknutí (srv. J. DOBRODINSKÝ, Památková ochrana zvonů, „Zprávy památkové péče“ roč. XV, 1955, str. 99n).

OPRAVA RADNIČNÍ VĚŽE

Od roku 1957, kdy po větrné smršti předešlého roku, byly výkyvy jehly radniční věže značně větší než obvykle přetím, počal odbor pro vnitřní věci MěstNV uvažovat o opravě věže.

Aby se předešlo případným větším škodám a zejména zřícení celé jehly radniční věže, byl požádán Technický a zkušební ústav stavební o přezkoušení její statické stability a jejího zakotvení. Poněvadž ústav neměl odborníka, odkázal nás na inž. Čížka ze stavitelství dřevěných konstrukcí vys. učení technického v Praze. Inž. Čížek zjistil, že výchylky konce hrotnice jsou při větru pružného charakteru bez zjevného trvalého průběhu. Jelikož zakotvení hrotnice je v prostoru velmi těsném a je tak dalece zakryto, že bez odkrytí příslušných částí není možno zjistit, zda v jejím upevnění a zakotvení jsou nějaké závady, doporučil, aby ohledací práce v nepřístupné části věže provedl speciální závod, vybavený speciálním zařízením a odborně vyškolenými pracovníky.

Po celý rok 1958 bylo jednáno s různými odbornými podniky, které buď měly přeplněnou kapacitu oprav věží nebo prohlédly věž a nebyly sto vlastními prostředky opravu provést.

Poněvadž situace se stále zhoršovala, provedl v r. 1959 odbor pro výstavbu MěstNV nové prozkoumání dostupných částí věže a zjistil, že věžní dřevěná konstrukce včetně vaznicových věnců nevykazuje zvláštních deformací a pohybů. Totéž, pokud se jedná o zakotvení dřevěné věžové konstrukce obvodových věnců uvnitř vlastní zděné věže. Přesto však některé šikmé sloupky, základový věnec a vazné trámy jsou stářím dosti narušené. Část věže po malou bání, která je ještě dostupná, byla již několikrát opravována, jak je vidět z nadstavování dřevěných sloupů a nového vyztužování. Spoje byly prováděny plátováním a nastavováním trámů na sraz a vzájemně přichytnuty pouze skobami. Tyto jsou vzhledem k namáhání dřevěné konstrukce od větru dosti uvolněny, takže některé přestávají plnit svůj úkol. Přes tyto závady není však vážně narušena stabilita věže a to od zakotvení až po malou bání.

Podstatný odklon a nedovolený výkyv při značnějších větrech vykazuje hrotnice, která v daném případě je zakotvena ve vaznicovém věnci v malé bání, jež je běžným způsobem nedostupná a nebylo proto možno konkrétně zjistit závadu. Pravděpodobně se jedná o uvolnění hrotnice v nejhořejším vaznicovém věnci, jejíž poloha či stabilita není již v dnešní době dostatečně zabezpečena křížujícími se kleštinami. Při větších větrech proto nastává abnormální nedovolený výkyv, při němž veškeré nepříznivé složky ve vaznicovém věnci a u klestín, jako i snaha po otočení hrotnice kolem osy, kombinované s kroucením. V případě naprostého porušení stability hrotnice by tato mohla vzhledem ke své výšce a váze značně narušit i spodní část věže pod malou bání, která je dosud bezpečná a nepotřebuje značných oprav.

Odbor pro výstavbu MěstNV doporučil, aby dřevěná vazba věže po malou bání byla řádně spojena a dotažena a to jak skobami, tak i nově zbudovanými svorníky o dostatečném profilu, opatřenými ocelovými hmoždíky. Některé dřevěné části konstrukce, tj. asi ve 4 případech, musejí být vyměněny, popř. nadstaveny. Tyto práce mohou být prováděny, aniž by bylo nutno rozebírat plechovou část bání.

Pokud se týká stability hrotnice, je nutno provést skutečné přezkoušení uvažovaných a pravděpodobných závad speciálním závodem, který by určil způsob i možnost úpravy v případě narušení dřevěné hrotnice buď uhnutím nebo deformací.

O něco později provedl Městský stavební podnik rovněž přezkoušení věže se stejným výsledkem a navrhl, aby vzhledem k tomu, že obnovení dřevěné konstrukce by si vyžádalo značného množství vyztuženého profilovaného dřeva, které

by navazovalo na spodní dřevěnou konstrukci, byla stávající dřevěná konstrukce vyměněna za ocelovou.

Jednání MěstNV během roku 1960 u podniků, které by mohly zajistit zhotovení ocelové konstrukce, nevedlo ke kladnému výsledku. V tomto roce byla naplánována oprava fasády radnice a věže až po ochoz, jakož i výměna kamenného ochozu, který na několika místech byl silně narušen a hrozil spadnutím.

Na jaře r. 1961 usnesla se rada MěstNV, aby bylo využito postavení lešení až po ochoz k prozkoumání stavu věže zvenčí přístavením dalšího lešení nahoru a event. zahájení prací nutných k opravě věže.

Byla navázána spolupráce s Vlastivědným ústavem v Olomouci a na jeho popud byla ustavena komise z odborníků, která měla za úkol vyřešit technickou stránku opravy věže.

Na první schůzce komise bylo po prozkoumání dokladů dohodnuto, aby oprava věže byla provedena, a současně navrženo, aby byl přizván inž. Berka ze Stav. prům. školy v Prostějově, který v roce 1945 pracoval na opravě věže a je odborníkem pro věžní konstrukce. Inž. Berka provedl při příští schůzce komise s jejími členy prohlídku věže od ochozu až po horní lucernu. Bylo konstatováno, že ve spodní části věže nejsou žádné zvláštní závady, ale pouze uvolněné spoje a je domněnka, že tato část zůstala nakloněná již po adaptaci v roce 1945. Ztužovací věnec nad zvony byl poškozen a je podložen špalvy. Od římsy je věž nakloněná a vyztužovací táhla jsou někde přerušena, ale zevnitř není možno zjistit, zda táhla jsou vedena všemi sloupy nebo přerušované. Ztužovací věnec však není držěn všemi táhly. Část bání od římsy bude nutno zvenčí obnažit a podívat se dovnitř, poněvadž zevnitř je všechno oplechované a nepřístupné. Vyztužovacími táhlům a oplechování sloupů v první lucerně je nutno věnovat pozornost. Do horní lucerny není možno se zevnitř dostat a hlavní naklonění věže je od druhé lucerny nahoru. Jediné možné ohledání je možné z lešení, které je nutno postavit až do výše horní bání. Je pro to příznivá doba, poněvadž jak z důvodů bezpečnostních, tak i ekonomických je možno pokračovat ve stavbě lešení od ochozu nahoru.

Současně bylo dohodnuto, aby Městský stavební podnik zachytil stav konstrukce celé věže od vrchu až po zakotvení do kamenného zdiva. Členové komise z projekčních kanceláří ČSD a z Pozemních staveb provedou zaměření výchylky věže.

Z předložených nákresů, fotografií a výpočtů o zaměření je zřejmo, že vychýlení horní části věže za klidu činí směrem SV průměrně 0,30 m.

Po dokončení stavby lešení až po druhou bání, sešla se na místě samém komise pro zajištění oprav věže. Byly provedeny odkryvy měděného plechu na několika místech horní bání i jehly věže a prozkoumán stav dřevěné konstrukce v horních částech věže.

Bylo konstatováno, že naklání špice je způsobeno tím, že hrotnice je v dolní části uvolněna, končí hodně vysoko a je málo zakotvena. Další vadnou částí je vrchní věnec v menší bání, který je obehnilý, jedna část je rozštípnuta a pokleslá o 15 cm. Velká část trámů je zpuchřelá a po doteku se zcela rozpadá.

Doporučuje se vyměnit špicí a obnovit horní část věže až k vrcholku druhé lucerny. Třetí zvon se doporučuje ponechat, poněvadž zvyšuje stabilitu věže.

Ve spodní části velké bání je třeba vyměnit vadné části a vyztuzit konstrukci mezi horní a dolní lucernou. O rozsahu těchto prací rozhodne komise, až bude horní část věže oddělena.

Pro provedení oprav horní části věže jsou dvě alternativy:

1. Sundání věže po částech Městským stavebním podnikem,
2. sundání věže vrtulníkem, což by práce značně urychlilo.

Rada MěstNV přijala návrh na snesení věže vrtulníkem. Bylo navázáno jednání s Agroletem, který přislíbil zajištění akce. Špice měla být snesena po částech, neboť únosnost vrtulníku je asi 10 q, kdežto váha horní části věže s oplechováním cca 45 q. Pro nepříznivé počasí nemohla být akce vrtulníkem provedena a věž

byla sundána po částech Městským stavebním podnikem. S pomocí vrtulníku je počítáno při opětném nasazování věže.

Po odstranění horní části věže sešla se opět komise pro zajištění oprav věže a zjistila, že vazní věnec nad ochozem je třeba vyměnit a je nutno počítat s jeho pozvednutím, aby se celá věž dala do rovnováhy. Poněvadž špice na věži není, je možno dotáhnout všechny spoje, vyměnit špatné svorníky, opravit podlahu nad ochozem a trámy nad pilířky ochozu. Poněvadž oplechování dolní bane bylo obnovováno v r. 1945, otevře se jen taková část spodní bane, aby byl nejnutnější otvor pro výměnu věnce. Všechno dřevo věžní konstrukce bude nastříkáno betogenem, aby bylo lépe konservováno.

Současně s probíhajícími opravami věže postupují i práce na přeměnu dosavadního ručního pohonu věžních hodin za elektrický, prováděné n. p. Elektročas Praha. Elektrosvit, n. p., Brno, podal návrh na nové řešení osvětlení věžních hodin. Poněvadž se jedná o zcela nový návrh osvětlení, zhotoví Městský stavební podnik prototyp, který teprve po vyzkoušení bude instalován na věžních hodinách.

Práce na opravě věže pokračují i během zimy. Pracuje se jednak na opravách ve spodní bani věže, jednak na přípravě k zhotovení nové konstrukce horní části věže.

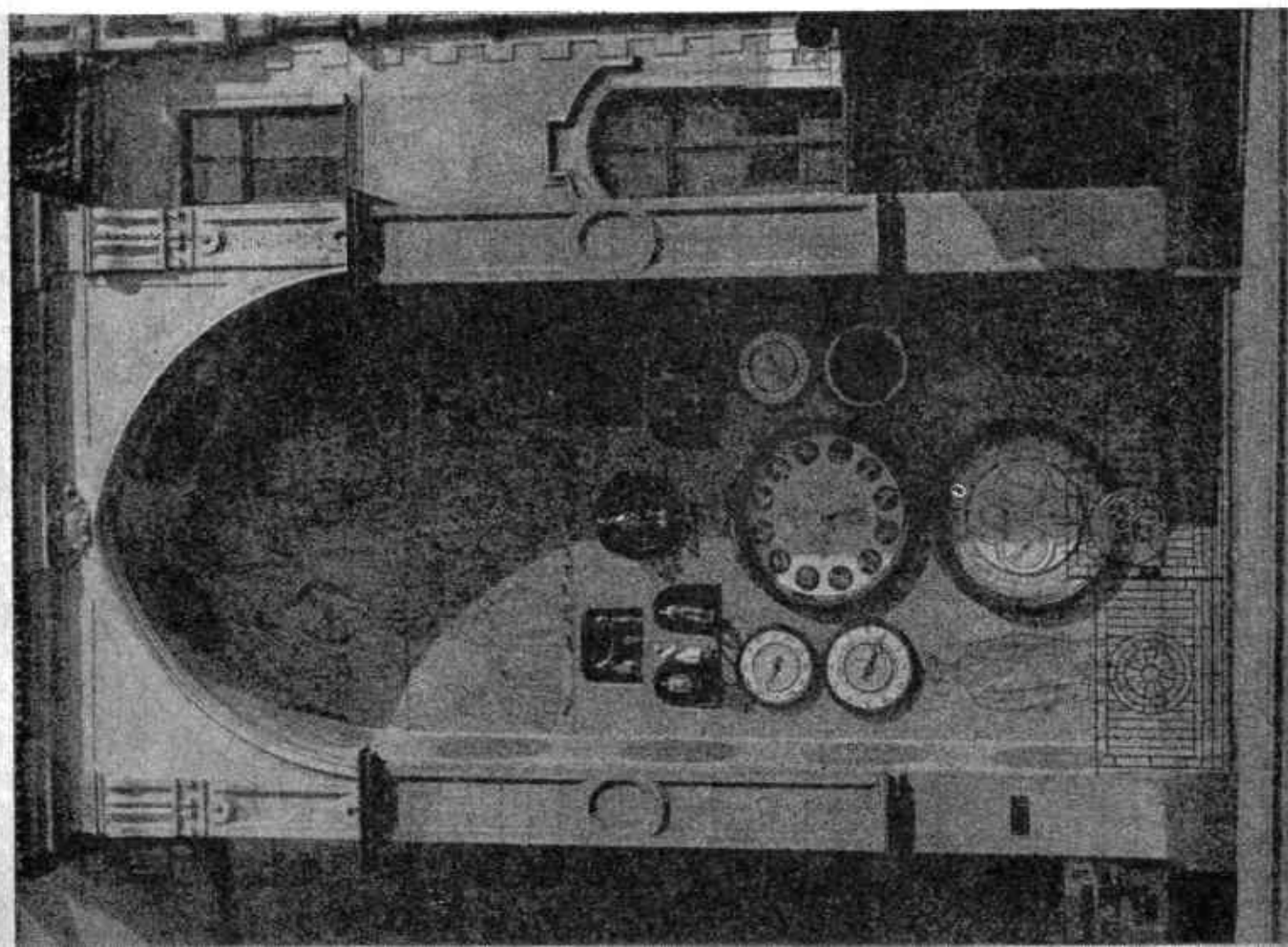
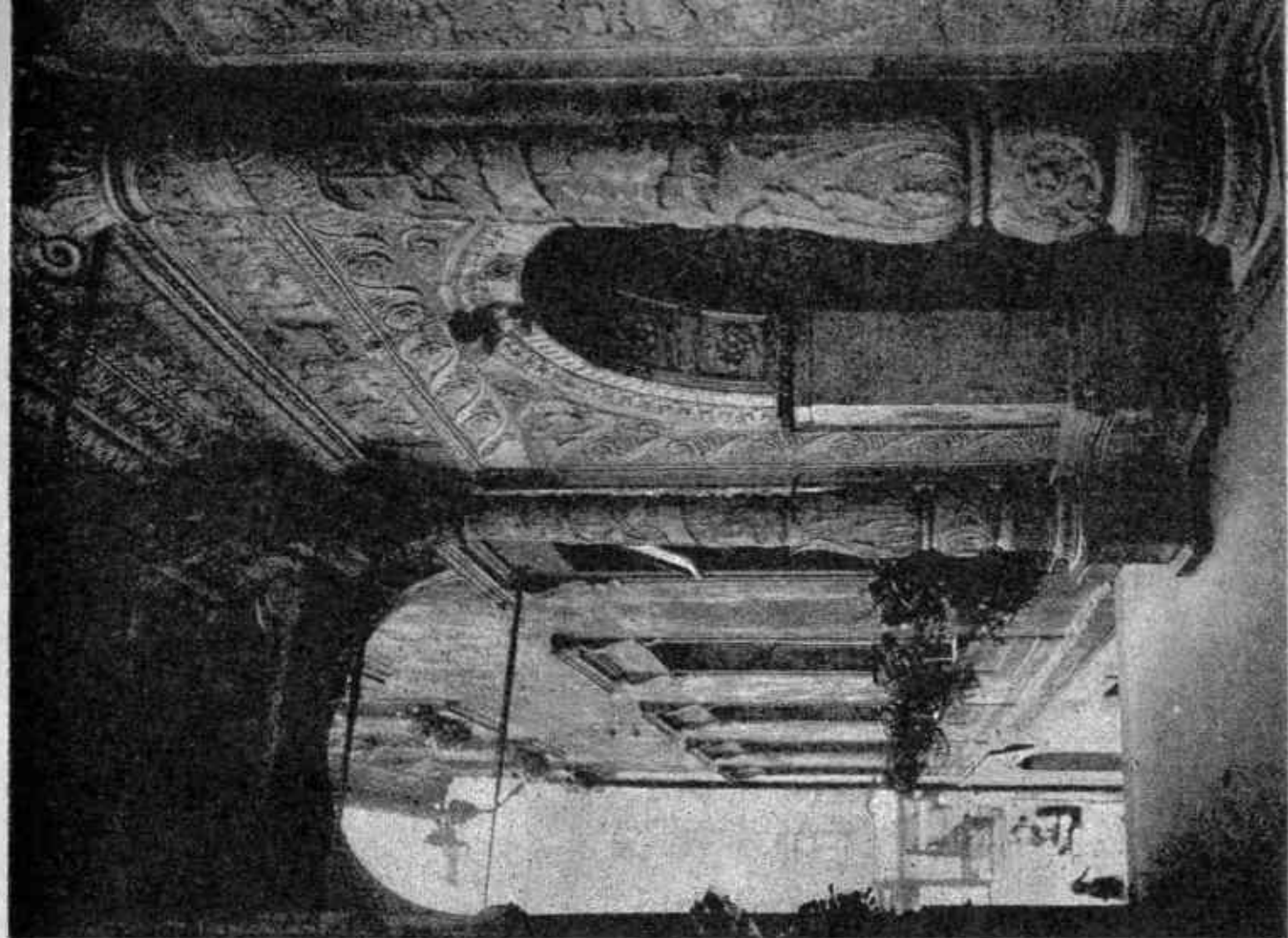
S dokončením opravných prací radniční věže se počítá ve II. čtvrtletí 1962.

Text k obrázkům

1. Západní a severní průčelí olomoucké radnice (foto R. Smahel).
2. Průčelí východní a jižní (foto R. Smahel).
3. Gotický sál v I. poschodí olomoucké radnice (foto R. Smahel).
4. Gotický arkýř na východním průčelí (foto R. Smahel).
5. Gotické pilíře a klenby v přízemí radnice (foto J. Kšír).
6. Renesanční portál z r. 1564 v loggii (foto J. Kšír).
(Všechny záběry k článku J. Kšíra.)
7. Orloj z r. 1955 (foto A. Všetická).
8. Nástěnná malba Posledního soudu — po opravě v r. 1947 (foto Juryšek).
9. Nástěnná malba Posledního soudu — detail před opravou (foto Juryšek).
(Oba záběry k článku L. Machytky.)
10. Privilegium Přemysla Otakara II. z 13. října 1261 (foto J. Juryšek).
(K článku Š. M. Zmrzlíkové-Brettschneiderové.)
11. Oprava radniční věže v r. 1961 (foto J. Juryšek).

Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, vydává VÚ Olomouc, nám. Republiky 6.
Řídí dr. Boh. Šula, grafická úprava Božena Bistřícká, Tisknou Moravské tiskařské
závody, n. p., závod 12, Olomouc, Lidická 15.

Číslo 96 vyšlo v prosinci 1961.

Rector et conventus sancti Martini de Moravia. Venerabilis patris et amici
 fieri cupimus manifestum quod nos civitatem nostram in domum propter
 honestatem et amissionem laudabilem inhabitantibus eius quae videlicet et
 bono modum gracie perficere cupientes et in omni emendatione consensu
 et consensu quod dicitur ibidem p[ro]p[ri]um sine domo communis que in
 eo clausus dicitur pro bono publico et profecto adiacentes ex plen
 tudine n[ost]re gracie et favoris quod in predicta civitate fundum sine for
 amale sit in feodo bene valli annis singulis in futurum. Et quod veni
 entis ad fundum supradictum sine feodo annale per sex septimanas. Et
 licet per duas septimanas in mundo et per duas septimanas
 stando in feodo per duas septimanas recedens a feodo sine fundum annu
 alib[us] supradictis sine feodo et p[ro]p[ri]um ab omni theolonia sine m[er]ita. Quia in
 n[ost]re censetur. Ad hoc et ad hoc iure canonico lib[er]is et p[ro]p[ri]is quod n[ost]re
 fundum et feodo annale in civitate n[ost]ra sine domo dicitur ad hoc p[ro]p[ri]um
 gisse. Et ne in postero dicitur civitate n[ost]re in domo et inhabitantibus n[ost]re
 de p[ro]p[ri]is ambigant quibus sine culpa valeat alii subeant p[ro]p[ri]um
 iustitiam valentem p[ro]p[ri]is sigillis n[ost]ris insignit[is] scilicet p[ro]p[ri]is d[omi]ni
 fecim[us] et cancellam. T[er]m[in]is qui tunc adent subnotat. Qui tunc p[ro]p[ri]is
 annal. Civitatis p[ro]p[ri]um. Et p[ro]p[ri]is annal. T[er]m[in]ibus annal
 n[ost]re p[ro]p[ri]is. T[er]m[in]ibus p[ro]p[ri]is. T[er]m[in]ibus p[ro]p[ri]is. T[er]m[in]ibus p[ro]p[ri]is
 de Luchemb[ur]g. Ludovicus p[ro]p[ri]um. T[er]m[in]ibus p[ro]p[ri]is. T[er]m[in]ibus p[ro]p[ri]is
 et alii p[ro]p[ri]is. T[er]m[in]ibus p[ro]p[ri]is. T[er]m[in]ibus p[ro]p[ri]is. T[er]m[in]ibus p[ro]p[ri]is
 in d[omi]ni ibidem. p[ro]p[ri]is annal. T[er]m[in]ibus p[ro]p[ri]is. T[er]m[in]ibus p[ro]p[ri]is
 sine n[ost]re p[ro]p[ri]um. T[er]m[in]ibus p[ro]p[ri]is. T[er]m[in]ibus p[ro]p[ri]is. T[er]m[in]ibus p[ro]p[ri]is

1261-1961